

אמצעי התשלום, האשראי והמוסדות הבנקאיים

1. קווים עיקריים בהתפתחות מערכת הכספים

בשנת 1967 חלה התרחבות מוניטארית מהירה ביותר. אמצעי התשלום עלו במשך השנה בכ- 531 מיליון ל"י, עלייה בשיעור 26.4 אחוזים, לעומת עלייה בשיעור 5.7 אחוזים במשך 1966. הרמה הממוצעת של אמצעי התשלום ב-1967 היתה גבוהה ב-20.3 אחוזים מזו של 1966, לעומת עלייה בשיעור 7.3 אחוזים ב-1966.¹ נוסף על העלייה המהירה באמצעי התשלום חלה עלייה מהירה יותר בפיקדונות הפחות נזילים במערכת הבנקאות. אמצעי התשלום והפיקדונות הפחות נזילים של הציבור במערכת הבנקאות עלו ב-1967 ב-42 אחוזים במשך השנה וב-30 אחוזים בממוצע שנתי, לעומת גידול בשיעור 13.2 אחוזים ו-12.4 אחוזים בהתאמה ב-1966. אם נצרף לנכסים הכספיים גם את תיווך השטרות — שיתרתם פחתה — ואת המילווה קצר המועד שבידי הציבור נקבל בשנת 1967 שיעור גידול ממוצע של 23.9 אחוזים, לעומת 14.3 אחוזים ב-1966.²

ההתפתחויות הכלכליות במשך השנה לא נשאו אופי אחיד: במחצית הראשונה של השנה נמשך אי הגידול בפעילות הכלכלית והיא הגיעה לשפל ערב מלחמת ששת הימים. לאחר מכן החלה מסתמנת התאוששות בפעילות הכלכלית, שהתבטאה בעליית התוצר הלאומי הריאלי לקראת סוף השנה. ההתפתחויות בתחום הכספים אף הן לא היו אחידות במשך השנה. המדיניות המכוונת של הממשלה ובנק ישראל לעידוד הפעילות הכלכלית ולהקטנת האבטלה, הביאה להרחבת מוניטארית מהירה, בעיקר במחצית הראשונה של השנה — התרחבות שבלטה במיוחד בעליית אמצעי התשלום. המלחמה שארעה לקראת אמצע השנה תרמה להרחבת מוניטארית נוספת. במחצית השנייה, משהסתמן מפנה ניכר בהתפתחות הכלכלית, הואטה ההתרחבות המוניטארית המכוונת. בתקופה זו נתאפשר הגידול בנכסים הכספיים בעיקר ע"י הרחבת אשראי ממערכת הבנקאות והמרת מטבע חוץ. ההתפתחויות בתחום המוניטארי הושפעו גם מהמשבר בבנקים י. ל. פויכטוונגר, אלרן וקרדיט בתחילת השנה והפיחות בסופה.

המיתון בפעילות הכלכלית והאבטלה ב-1966 הביאו, כזכור, לשינוי בדפוסי התנהגות הציבור. אי הביטחון לגבי ההכנסות בעתיד והציפיות ליציבות ואף לירידת מחירים השתקפו בעליית הביקוש לנכסים כספיים ובירידה ברכישת דירות, מכוניות ומוצרי צריכה בני קיימא אחרים. מגמות אלו נמשכו ביתר שאת גם במחצית הראשונה של 1967, כאשר נוסף על השפל בכלכלה ולאבטלה הגוברת, תרמה גם המלחמה ותקופת המתיחות שקדמה לה להקטנת הביקוש לנכסים ריאליים ולהעדפת הנכסים הכספיים.

העדפת הנזילות תרמה מצידה לירידה נוספת בביקוש המצרפי, ירידה שעשויה היתה להתבטא בירידה בפעילות הכלכלית ובמחירים במשק. מאחר שהמחירים הינם קשיחים, בדרך כלל,

¹ חלק מהגידול הרב באמצעי התשלום נספג בידי האוכלוסייה בשטחים המוחזקים, ראה דיון להלן.
² מסוף 1966 לסוף 1967 עלו הנכסים הכספיים, בהגדרתם זו, ב-1,312.8 מיליון ל"י שהן 27.4 אחוזים, לעומת 18.2 אחוזים אשתקד.

כלפי מטה, השתקפה הירידה בביקוש המצרפי ביציבות מחירים, בירידה בתוצר ובגירעון במאזן סחר החוץ. בתהליך זה קיימים קשרי גומלין בין התופעות השונות, כאשר הירידה בפעילות הכלכלית מגבירה את אי הביטחון בהכנסות בעתיד ומעודדת בכך הגדלה נוספת בחיסכון הכספי. היציבות במחירים גורמת אף היא להגדלת הנטיה לחסוך ע"י יצירת ציפיות להמשך היציבות במחירים ועליית התשואה הריאלית על נכסים כספיים. העדפת הנזילות הביאה, כנראה, גם לשינוי בהרכב הנכסים שבידי הציבור לטובת הנכסים הנזילים יותר.

במצב זה, הזרימו למשק הממשלה ובנק ישראל, בעיקר בחודשים אפריל עד יוני, סכומים גדולים במטרה להחזיר את המשק למסלול של צמיחה כלכלית ולצמצם את האבטלה. הרחבה מוניטארית זו לא הביאה לגידול מידי בביקוש במשק אלא לאחר תקופה מסוימת. תופעה זו של פיגור בתגובה אינה חדשה, מה גם שהעדפת הנזילות של הציבור ספגה חלק נכבד מההרחבה המוניטארית ודחתה בכך את הגידול בביקוש המצרפי, שאליו כוונה מדיניות ההרחבה הפיסקאלית והמוניטארית. את תוצאות הפעולות המכוונות והשפעת המלחמה שהביאו להרחבה מוניטארית במחצית הראשונה של 1967 יש איפוא לראות בגידול בביקוש ובתוצר שהחל מסתמן במחצית השנייה של השנה ושנתחזק לקראת סופה.

השינויים במצב הנזילות היחסית במשק מוצגים בדיאגרמה ט"ו-3 המראה את מהירות המחזור של אמצעי התשלום לפי ריבעונים. במשך השנה כולה חלה אמנם ירידה ניכרת במהירות המחזור של אמצעי התשלום (ראה לוח ט"ו-6), אך שינוי זה הינו תוצאה של שתי מגמות הפוכות. בשלושת הריבעונים הראשונים של השנה חלה ירידה במהירות המחזור או עלייה בנזילות היחסית ואילו

לוח

גידול הנכסים הכספיים שבידי הציבור

1967 *	1966	1965	1964	
(מיליוני ל"י)				
ה מקורות				
342.8	-70.0	219.0	54.3	צבירת נכסים במטבע חוץ
345.1	272.3	39.0	114.8	אשראי מבנק ישראל
550.9	***195.2	153.4	127.5	אשראי מהמוסדות הבנקאיים
6.8	***10.1	-17.9	-42.6	גורמים אחרים נטו
1,245.6	407.6	393.5	254.0	סך כל המקורות
ה מרכיבים				
530.7	108.9	191.5	98.1	אמצעי תשלום
714.9	298.7	202.0	155.9	פיקדונות פחות נזילים
1,245.6	407.6	393.5	254.0	סך כל הנכסים הכספיים
-278.7	247.4	160.6	179.0	תיווך שטרות
118.9	82.1	-74.8		מילווה קצר מועד (בידי הציבור)

* בניכוי הפרשי הפיחות.

** כולל הפרשי הפיחות על נכסים והתחייבויות במאזן בנק ישראל ובמוסדות הבנקאיים.

ברביע האחרון של 1967 גשתנתה המגמה וחלה עלייה במהירות המחזור. כלומר, למרות הקיפאון היחסי באמצעי התשלום, גדל התוצר הלאומי במחירים שוטפים ופחתה הנוזלות היחסית. קיים דמיון מסויים בין ההתרחבות המוניטארית המהירה השנה, לבין זו של 1963. בשתי השנים, לא מצא הגידול הרב בכמות הכסף את ביטויי בעליית מחירים באותה השנה, והכספים שהוזרמו למשק מצאו דרכם לשוק המניות והמקרקעין ב-1963, ולנכסים כספיים קצרי מועד ב-1967. אלא שקיים גם הבדל יסודי בין שתי השנים. בעוד שב-1963 באה ההתרחבות המוניטארית בתקופה של צמיחה, תעסוקה מלאה ואינפלציה, הרי ב-1967 היה המצב שונה וההתרחבות הכספית באה בתקופה של שפל ואבטלה.

הירידה בהשקעות והרמה הנמוכה של הפעילות הכלכלית הביאו לירידה בביקוש לאשראי מצד הציבור. האשראי קצר המועד במשק, הכולל את האשראי לציבור מבנק ישראל ומהמוסדות הבנקאיים ואת האשראי בתיווך שטרות, גדל ב-1967 בכ-239 מיליון ל"י, עלייה בשיעור כ-10 אחוזים בלבד, לעומת כ-539 מיליון ל"י — 27 אחוזים ב-1966, ו-297 מיליון ל"י שהן 17 אחוזים ב-1965.

הגדול הרב בהיצע הכספים מחד גיסא, והירידה בביקוש לאשראי מצד הציבור מאידך גיסא, יצרו לחץ להורדת הריבית במשק. כוחות אלו מצאו ביטוי חלקי בלבד בירידה בריבית הנומינלית על האשראי בתיווך שטרות ועל שורה של נכסים כספיים, קצרי מועד בעיקר. כמו כן השתקפה הירידה בריבית הממוצעת גם בירידת משקל האשראי בתיווך — שהינו יקר יחסית — בכלל האשראי קצר המועד, מ-40 אחוזים בסוף 1966 לכ-27 אחוזים בסוף 1967.

ט"ו"י 1

לפי המקורות והמרכיבים, 1964 עד 1967

העלייה או הירידה (-) לעומת השנה הקודמת					
1967 **	1964	1965	1966	1967 *	1967 **
(מיליוני ל"י)					
(אחוזים)					
668.6	3.6	14.2	-4.0	20.3	39.5
228.3	139.8	19.8	115.4	67.9	44.9
573.1	13.5	14.3	15.9	38.7	40.3
2.6	—	—	—	—	—
1,472.6	10.4	14.6	13.2	35.5	42.0
530.7	6.1	11.2	5.7	26.4	26.4
941.9	18.6	20.3	25.0	47.8	63.0
1,472.6	10.4	14.6	13.2	35.5	42.0
-278.7	41.2	26.2	32.0	-27.3	-27.3
118.9	—	-26.1	43.4	43.8	43.8

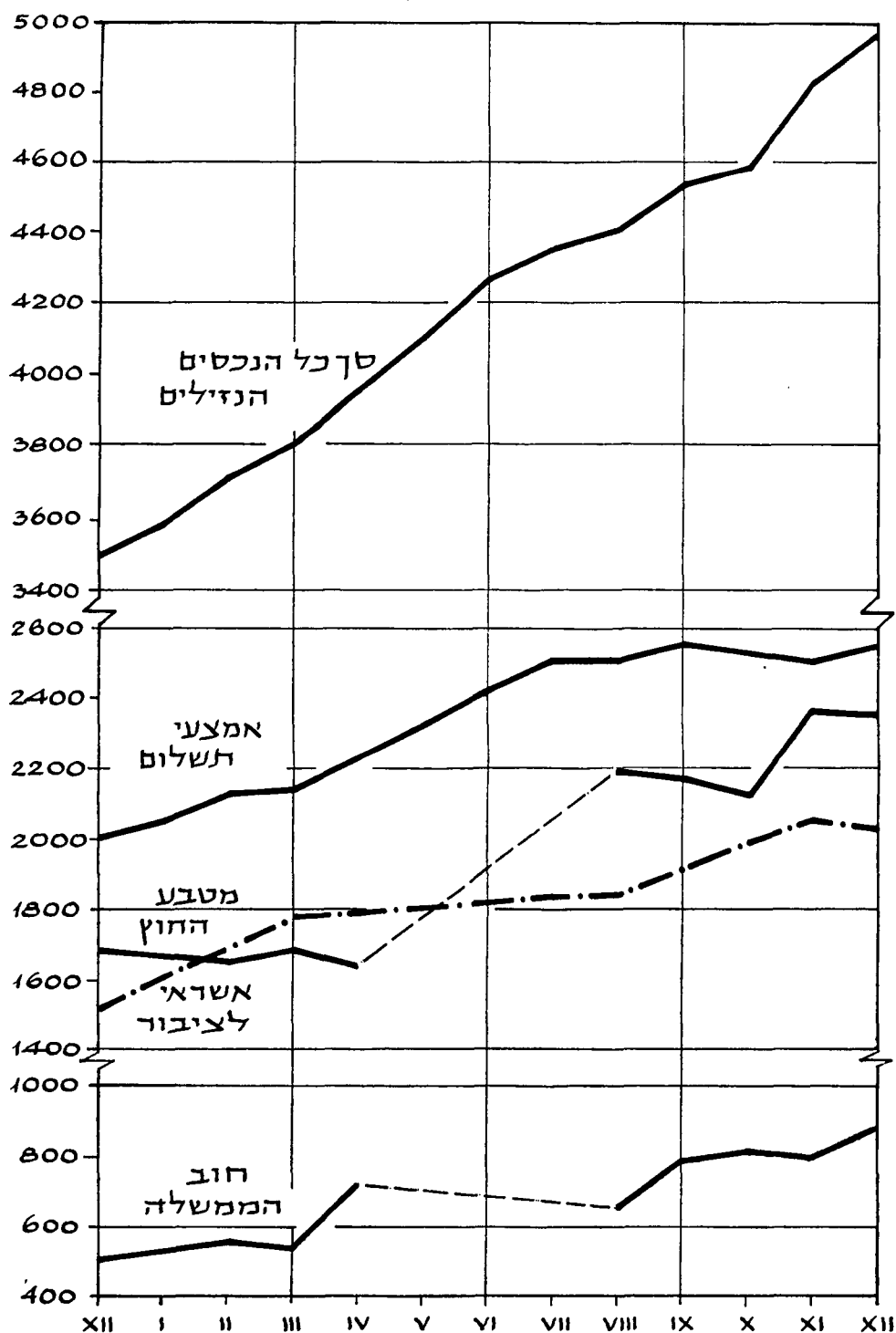
*** מספרים מתוקנים.

לוח ט"ו-2
הפרשי הפיחות והמקורות לגידול בנכסים הכספיים לפי סעיפי משנה, 1964 עד 1967
(מיליוני ל"י)

1967			1966	1965	1964	
כולל	הפרשי הפיחות	בניכוי הפרשי הפיחות				
ה מקורות						
596.5	317.1	279.4	(-)61.6	281.5	85.3	נכסים במטבע חוץ:
72.1	8.7	63.4	(-)8.4	(-)62.5	(-)31.0	בבנק ישראל
668.6	325.8	342.8	(-)70.0	219.0	54.3	במוסדות בנקאיים
						סך הכול
702.3	-63.0	765.3	246.9	139.3	250.2	אשראי מבנק ישראל:
						אשראי ומקדמות לממשלה
513.0	77.5	435.5	81.7	123.9	165.3	בניכוי פיקדונות הממשלה
147.2	23.7	123.5	122.2	23.6	29.9	והמוסדות הלאומיים *
(-)108.2	...	(-)108.2	(-)15.1	—	—	נכיון משנה והלוואות
228.3	-116.8	345.1	272.3	39.0	114.8	פעולות בשוק הפתוח
						סך הכול נטו
202.6	1.5	201.1	**26.0	40.6	9.3	אשראי מהמוסדות הבנקאיים:
370.5	20.7	349.8	**169.2	112.8	118.2	לממשלה
573.1	22.2	550.9	**195.2	153.4	127.5	לציבור
2.6	-4.2	6.8	**10.1	(-)17.9	(-)42.6	סך הכול
1,472.6	227.0	1,245.6	407.6	393.5	254.0	גורמים אחרים נטו
						סך כל המקורות
ה מרכיבים						
530.7	—	530.7	108.9	191.5	98.1	אמצעי תשלום
941.9	227.0	714.9	298.7	202.0	155.9	פיקדונות פחות נזילים
1,472.6	227.0	1,245.6	407.6	393.5	254.0	סך כל הנכסים הכספיים

* בשנים 1964-1966 כולל סעיף זה את פיקדונות הממשלה בלבד.
** מספרים מתוקנים.

דיאגרמה ט"ו-1
הנכסים הכספיים לפי מקורותיהם, 1967

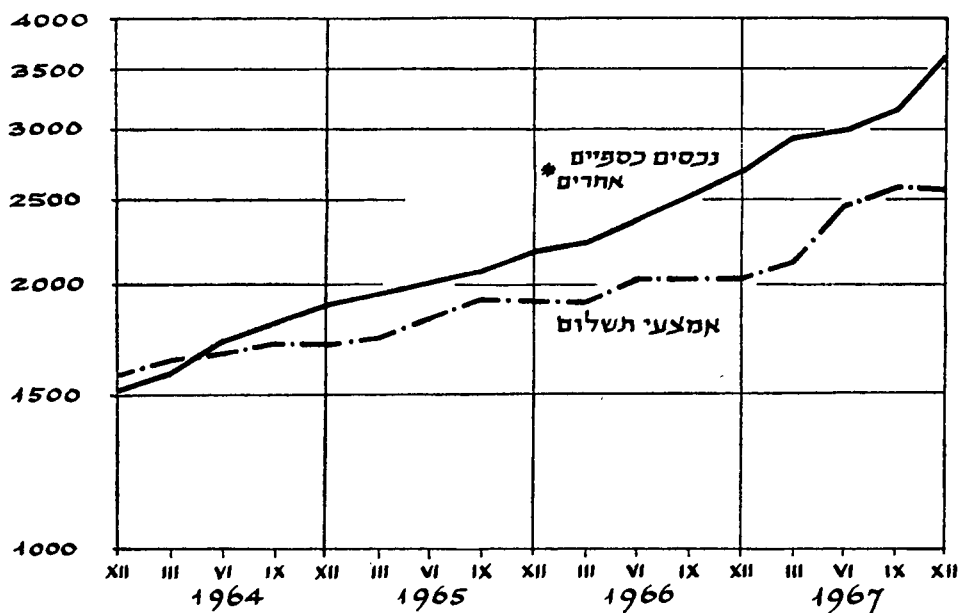

בהתחשב בכוחות הכלכליים שפעלו במשק, ניתן היה לצפות לירידה ניכרת יותר בריבית הגומינלית מאשר ארעה למעשה. הסיבה לכך שלא חלה ירידה נוספת בריבית קשורה בכך שביקוש הממשלה לאשראי נשאר גבוה. הממשלה לא הורידה את הריבית על איגרות החוב הממשלתיות והיתה מוכנה ללוות — וגם ללוותה בפועל — כספים רבים בשער הריבית הקיים. המדובר בעיקר במילווה הברירה, שאכן גדל כתוצאה מכך במהירות רבה.¹ קיומו של הביקוש הממשלתי הרב לכספים בשער הריבית הגבוה לרגל צורכי המלחמה, קיזז את הירידה שחלה בביקוש לאשראי מצד יחידות כלכליות במשק, ובכך מנע ירידה גדולה יותר בריבית הממוצעת במשק.²

דיאגרמה ט"ו-2

הנכסים הכספיים שבידי הציבור, 1964 עד 1967

(מיליוני ל"י)

כיוול חצי לוגריתמי.

* פיקדונות הציבור שאינם אמצעי תשלום, מילווה קצר מועד ותיווך שטרות.

הירידה בתשואה על הנכסים הכספיים לא היתה אחידה — ולדבר זה היתה השפעה לשינוי בהרכב הנכסים הכספיים. הירידה הבולטת ביותר בריבית חלה בתיווך שטרות בכ-3-4 אחוזים ועל מילווה קצר מועד בכ-2 אחוזים. כמו כן ירדה במקצת הריבית על פו"ק ועל פיקדון לזמן קצוב בל"י. הסתבכותו של בנק י. ל. פויכטוונגר בתחילת השנה וההפסדים שנגרמו למשקיעים בתיווך שטרות ללא ערבות הבנק, גרמו לרתיעה משוק התיווך ולהעברת קרנות לנכסים כספיים אחרים. כתוצאה מכך, פחתה יתרת התיווך במשך השנה בכ-279 מיליון ל"י. חלק מכספים אלו הועבר לנכסים כספיים אחרים, כמו פיקדונות לזמנים קצרים — אלה גדלו ב-371 מיליון ל"י — ותכניות

¹ בוטל רק הפדיון המוקדם לאחר שנתיים.

² עם זאת הביאה הממשלה לשיפור תנאים בתחום המשכנתאות וההלוואות לתעשייה על ידי ביטול ההצמדה שהיתה קיימת ותשלום פרמייה קבועה בשיעור 3-4 אחוזים במקומה; פעולה השקולה בתנאי עליית מחירים או ציפיות לעלייתם — להורדה בריבית.

חיסכון — שגדלו בכ-160 מיליון ל"י. כמו כן עלתה יתרת המילווה קצר המועד בכ-119 מיליון ל"י במחצית השנייה של השנה.

בהרכב המקורות להתרחבות המוניטארית ב-1967, בולט הגידול הרב באשראי ובמקדמות לממשלה מבנק ישראל, בעיקר במחצית הראשונה של השנה, והגידול באשראי לציבור ולממשלה מהמוסדות הבנקאיים, בעיקר במחצית השנייה. הגידול הרב באשראי מבנק ישראל לממשלה ולציבור הביא להגדלה ניכרת של הנכסים הנזילים שבידי המוסדות הבנקאיים ואיפשר להם הגדלת אשראי ניכרת, עם שיפור נוסף במצב הנזילות שלהם. אך לא כל הרחבת האשראי מבנק ישראל התבטאה בעליית הרזרבות של הבנקים שכן העירוי הפנימי השלילי, כלומר, משיכת המזומנים הרבה ע"י הציבור הכוללת גם את הכסף הישראלי בשטחים המוחזקים במחצית השנייה של השנה, קיזז במידה מסויימת את העירוי החיצוני החיובי.

הנכסים במטבע חוץ במערכת הבנקאות עלו השנה בכ-110 מיליון דולר, לעומת ירידה של כ-23 מיליון דולר ב-1966 (הפרשי הפיחות על הנכסים במטבע חוץ הגיעו ל-326 מיליון ל"י). הגידול בנכסים במטבע חוץ מבטא בעיקר את ההענות הרבה שהיתה למגבית החירום שנערכה בקרב יהדות העולם לאחר מלחמת ששת הימים. חלק ניכר מתקבולי מגבית החרום הופקד בבנק ישראל בחשבון מיוחד של הסוכנות היהודית, כך שהגידול הרב ביתרות מטבע החוץ לא התבטא כמעט בעליית אמצעי התשלום, והם עלו בעיקר כתוצאה מהרחבת האשראי לממשלה ולציבור. הגידול בפיקדון בבנק ישראל קיזז במידה ניכרת את הגידול הרב באשראי מבנק ישראל והוא מסתיר, איפוא, את גורמי ההרחבה למעשה.

בנק ישראל נקט גם השנה במדיניות מוניטארית מרחיבה, לאחר שהחל בכך במחצית השנייה של 1966, ע"י הורדות גדולות בשיעורי הנזילות לשם עידוד הפעילות הכלכלית במשק. במסגרת מדיניות זו ותוך תיאום עם מדיניות הממשלה, העניק בנק ישראל לממשלה אשראי בהיקף של כ-765 מיליון ל"י, לביצוע תוכניות הממשלה לעידוד הפעילות הכלכלית ולהרחבת התעסוקה. מימון הוצאות המלחמה התבטא אף הוא בהגדלת הגירעון בתקציב המדינה ובהזרמת כספים למשק. נכיון המשנה של שטרות והלוואות מבנק ישראל גדלו השנה ב-147 מיליון ל"י¹. חלק ניכר מתוספת זו, קשור במתן הלוואות לפי החלטת הממשלה למספר מוסדות בנקאיים שהסתככו במטרה לאפשר להם לכבד את התחייבויותיהם כלפי הלקוחות. כל הפעולות הללו הגדילו בהיקף רב את סך הנכסים הנזילים של המוסדות הבנקאיים במחצית הראשונה של השנה. במחצית השנייה, כאשר נסתמנה עלייה בפעילות הכלכלית ולאור ההתרחבות המוניטארית העצומה במחצית הראשונה והגידול הרב ביתרות מטבע החוץ לאחר המלחמה, הגביר בנק ישראל את מכירות המילווה קצר המועד בשוק הפתוח וכתוצאה מכך נספגו במשך השנה ועוקרו 108 מיליון ל"י, כאשר כל הספיגה מתרכזת במחצית השנייה של השנה. פעולות הספיגה של בנק ישראל האיטו את ההתרחבות המוניטארית, ואכן לקראת סוף השנה חלה יציבות יחסית באמצעי התשלום וירידה בנכסים הנזילים של הבנקים, אך בסך הכול גדלו הנכסים הנזילים במשך השנה ב-162 מיליון ל"י שהן כ-29 אחוזים. היצע הכספים הרב במשך השנה, איפשר לבנק ישראל להוריד את הריבית על איגרות המילווה קצר המועד בשני אחוזים בקירוב. כמו כן הורדה גם הריבית על חשבונות הפו"ק משבעה לשישה אחוזים. ההורדות בריבית על ידי בנק ישראל אפשרו ואף עודדו הורדות ריבית על נכסים כספיים קצרי מועד אחרים ובמיוחד בתיווך שטרות.

הגידול הרב בנכסים הנזילים של המוסדות הבנקאיים השנה, אפשר להם, נוסף להרחבת האשראי לציבור ולממשלה, גם לשפר את מצב הנזילות שלהם. האשראי לציבור מהמוסדות הבנקאיים (אינו כולל תיווך שטרות ואשראי מבנק ישראל) גדל השנה בכ-371 מיליון ל"י והאשראי לממשלה עלה בכ-203 מיליון ל"י. הגידול באשראי לציבור הינו בחלקו העברה של אשראי בתיווך

¹ לאחר ש-31 מיליון ל"י הופרשו לחובות מסופקים בקשר להפסדים העשויים להיוצר בעת מימוש הביטחונות העומדים כנגד הלוואות לבנקים שהסתככו.

שטרות לאשראי בנקאי. העלייה באשראי לממשלה קשורה ברכישת מלווה ביטחון בסך 100 מיליון ל"י, ב-50 מיליונים ל"י מכספי אמיסיות של איגרות חוב באוצר שהפקיד בנק "יעד" וברכישת של איגרות חוב ממשלתיות אחרות במסגרת תכניות החיסכון.

שינוי שער החליפין ב-19 לנובמבר 1967 והתאמתו לשער החדש של הלירה שטרלינג, כמעט שלא בא לידי ביטוי בהתפתחויות הכלכליות בשנת 1967. זאת בהתחשב בכך שהפיחות היה בשיעור נמוך וארע קרוב לסוף השנה. עם זאת, הביא השינוי בשער החליפין לגידול של כ-200 מיליון ל"י בערכם בל"י של הפיקדונות במטבע זר של הציבור, הניתנים בנקל להמרה לאמצעי תשלום. הפרשי השערך על פיקדונות הממשלה נטו במטבע חוץ ועל הנכסים הנקיים של בנק ישראל במטבע חוץ — בסך כ-140 מיליון ל"י קיוויו חלק מחוב הממשלה לבנק ישראל. עם זאת, הוסכם בין הממשלה והבנק שסכום של 120 מיליון ל"י, מתוך הפרשי השערך, יוקדש לפירעון חובות ארוכי מועד לבנק ישראל ולא ישתמשו בו למימון שוטף של פעולות הממשלה או לפירעון מקדמות שוטפות, שכמוהם כהגדלת הגירעון בתקציב.

הגידול הרב באמצעי התשלום במשך השנה, היה מלווה בעליית חלקם של המזומנים בסך אמצעי התשלום (ראה לוח ט"ו-5). את העלייה הניכרת בסך המזומנים שבמחזור יש לראות, במידה רבה, על רקע ההתפתחויות הקשורות במלחמת ששת הימים. בתקופת המתיחות ערב המלחמה בחדש מאי ובראשית יוני, גברה משיכת המזומנים וחל גידול רב במזומנים שבמחזור. לאחר המלחמה והחזרו, קרוב לוודאי, לבנקים רוב הסכומים שנמשכו מהם ערב המלחמה, אך, מאידך גיסא נמשכו מזומנים רבים לשימוש האוכלוסייה בשטחים המוחזקים, כך שנטו כמעט שלא נשתנה סך המזומנים שבמחזור במחצית השנייה של השנה.

2. אמצעי התשלום

במרצ 1967, עלו אמצעי התשלום ב-530.7 מיליון ל"י, שהן 26.4 אחוזים, לעומת גידול של 108.9 מיליון ל"י (5.7 אחוזים) בשנת 1966. היתרה השנתית הממוצעת של אמצעי התשלום היתה השנה גבוהה ב-20.3 אחוזים מזו של 1966, לעומת עלייה בשיעור 7.3 אחוזים ב-1966. שיעור הגידול של אמצעי התשלום בשנת 1967 היה גבוה בהרבה, לעומת כל אחת משלוש השנים הקודמות והיה קרוב לזה של שנת 1963 שהיתה שנת שיא בהתרחבות מוניטארית.

אמצעי התשלום לשנת 1967, כוללים, כאמור, את כמות הכסף שבידי האוכלוסייה בשטחים המוחזקים. הדבר אמור במיוחד לגבי המזומנים שבידי הציבור, בעוד שסך פיקדונות עו"ש במטבע ישראלי בשטחים החדשים הוא אפסי.

הגידול באמצעי התשלום התרכז בשבעת החודשים הראשונים של השנה, בהם עלו אמצעי התשלום ב-484 מיליון ל"י. בחמשת החודשים האחרונים של השנה שררה יציבות יחסית ואמצעי התשלום עלו בתקופה זו בכ-47 מיליון ל"י בלבד.

הגידול הרב באמצעי התשלום השנה קשור בחלקו בהעדפת הנזילות, שכן בתקופה של אי ודאות לגבי העתיד, סביר שתהיה נטייה להחזיק כסף רב יותר מוכן לעת מצוא. כמו כן פחת מחיר אחזקת הכסף הן בגלל יציבות המחירים והן בהתחשב בירידה בריבית על נכסים כספיים קצרי מועד כמו פיקדונות לזמן קצוב, תיווך שטרות ומלווה קצר מועד. ירידה זו בריבית הביאה להקטנת הפער בתשואה בין אמצעי תשלום לנכסים כספיים קצרי מועד, כלומר לשינוי במחירים היחסיים לטובת אמצעי התשלום.

התוספת לאמצעי התשלום בסך 530.7 מיליון ל"י, היתה מורכבת מגידול של 316.0 מיליון ל"י בפיקדונות עובר ושב ומעלייה של 214.7 מיליון ל"י במזומנים שבידי הציבור. גידול רב זה במזומנים שבידי הציבור התבטא גם בעליית אחוז המזומנים באמצעי התשלום מ-37.4 אחוזים בסוף 1966 ל-38.1 אחוזים בסוף 1967, אך, כאמור, קיימת כאן השפעת השטחים החדשים. בממוצע

שיעורי הגידול השנתיים באמצעי התשלום, 1964 עד 1967

השנה	היתרה בסוף השנה	השינוי מסוף שנה לסוף שנה	היתרה השנתית הממוצעת	השינוי השנתי (ממוצע שנתי לממוצע שנתי)		
	(מיליוני ל"י)	(אחוזים)	(מיליוני ל"י)	(אחוזים)		
מזומנים						
1964	590.3	65.3	12.4	584.5	88.5	17.8
1965	657.4	67.1	11.4	647.1	62.6	10.7
1966	751.1	93.7	14.3	716.7	69.6	10.8
1967	965.8	214.7	28.6	920.9	204.2	28.5
פיקדונות עובר ושב						
1964	1,117.1	32.8	3.0	1,098.2	105.3	10.6
1965	1,241.5	124.4	11.1	1,186.3	88.1	8.0
1966	1,256.7	15.2	1.2	1,250.7	64.4	5.4
1967	1,572.7	316.0	25.1	1,445.5	194.8	15.6
כלל אמצעי התשלום						
1964	1,707.4	98.1	6.1	1,682.7	193.8	13.0
1965	1,898.9	191.5	11.2	1,833.4	150.7	9.0
1966	2,007.8	108.9	5.7	1,967.4	134.0	7.3
1967	2,538.5	530.7	26.4	2,366.4	399.0	20.3

שנתי עלה חלקם של המזומנים באמצעי התשלום מ-36.4 אחוזים ב-1966 ל-38.9 אחוזים ב-1967.¹

הגידול בפיקדונות עובר ושב, לא היה אחיד על פני השנה והתרכז בעיקר בחודשים אפריל, יוני ויולי. התוספת בסך 316 מיליון ל"י בפיקדונות עובר ושב, היתה מורכבת מ-234 מיליון ל"י בפיקדונות הניתנים למשיכה ע"י שיקים ומ-82 מיליון ל"י בפיקדונות שאינם ניתנים למשיכה ע"י שיקים.

את מתכונת השינויים בכמות המזומנים שבידי הציבור במשך שנת 1967 יש לראות על רקע פרשת בנק י. ל. פויכטוונגר, בראשית השנה והמלחמה בחודש יוני. הסתבכותו של בנק י. ל. פויכטוונגר, שנפרסמה בחודש ינואר 1967, הגבירה את משיכת המזומנים על ידי הציבור, שגדלו בארבעת החודשים הראשונים של 1967 בכ-104 מיליון ל"י. תקופת הגיוס והמתיחות ערב מלחמת ששת הימים הביאו לגידול רב בסך המזומנים שעלה בחודש מאי ב-115.5 מיליון ל"י.

¹ גם בהנחה שכמות המזומנים במטבעי ישראלי שבידי האוכלוסייה בשטחים החדשים הגיעה בסוף 1967 לסך של כ-100 מיליון ל"י, הרי עדיין יסתכם הגידול באמצעי התשלום בכ-430 מיליון ל"י שהן כ-21 אחוזים. בהנחה זו, נקבל ירידה באחוז המזומנים באמצעי התשלום מ-36.4 אחוזים בסוף 1966 ל-34.0 אחוזים בסוף 1967. כמו כן נקבל גידול ממוצע של 18.8 אחוזים באמצעי התשלום וירידה של 13.2 אחוזים במהירות המחזור של אמצעי התשלום ביחס להכנסה הלאומית.

לוח ט"ו-4

אמצעי התשלום לפי חודשים, 1967

סך כל אמצעי התשלום			פיקדונות עובר ושב			מזומנים			(סוף החודש)
העלייה או הירידה (-) מסוף חודש לסוף חודש	סך הכול		העלייה או הירידה (-) מסוף חודש לסוף חודש	סך הכול		העלייה או הירידה (-) מסוף חודש לסוף חודש	סך הכול		
(מיליוני ל"י)	(מיליוני ל"י)	(אחוזים)	(מיליוני ל"י)	(מיליוני ל"י)	(אחוזים)	(מיליוני ל"י)	(מיליוני ל"י)	(אחוזים)	
0.5	10.1	2,007.8	0.8	10.4	1,256.7	-0.0	-0.3	751.1	1966 דצמבר
2.0	39.9	2,047.7	0.7	8.2	1,264.9	4.2	31.7	782.8	1967 ינואר
3.6	73.5	2,121.2	3.4	42.4	1,307.3	4.0	31.1	813.9	פברואר
0.7	14.9	2,136.1	-0.4	-5.2	1,302.1	2.5	20.1	834.0	מארס
4.8	103.4	2,239.5	6.3	82.5	1,384.6	2.5	20.9	854.9	אפריל
4.0	89.1	2,328.6	-1.9	-26.4	1,358.2	13.5	115.5	970.4	מאי
4.4	101.7	2,430.3	7.0	94.7	1,452.9	0.7	7.0	977.4	יוני
2.5	61.6	2,491.9	4.7	68.2	1,521.1	-0.7	-6.6	970.8	יולי
0.4	9.3	2,501.2	1.1	16.3	1,537.4	-0.7	-7.0	963.8	אוגוסט *
1.9	46.5	2,547.7	2.6	39.8	1,577.2	0.7	6.7	970.5	ספטמבר
-1.0	-26.6	2,521.1	-2.1	-33.2	1,544.0	0.7	6.6	977.1	אוקטובר
-1.2	-29.0	2,492.1	-1.4	-21.0	1,523.0	-0.8	-8.0	969.1	נובמבר
1.9	46.4	2,538.5	3.3	49.7	1,572.7	-0.3	-3.3	965.8	דצמבר

* החל בחודש אוגוסט כוללים הנתונים את פיקדונות עו"ש בסניפי הבנקים הישראליים הפועלים בשטחים החדשים. בחודש דצמבר היו בסניפים אלה 2.6 מיליון ל"י פיקדונות עו"ש.

אחוז המזומנים באמצעי התשלום, 1964 עד 1967

(ממוצע שנתי)

1964	34.7
1965	35.3
1966	36.4
1967	38.9
1967 ינואר	38.2
פברואר	38.4
מארס	39.0
אפריל	38.2
מאי	41.7
יוני	40.2
יולי	39.0
אוגוסט	38.6
ספטמבר	38.2
אוקטובר	38.8
נובמבר	38.9
דצמבר	38.1

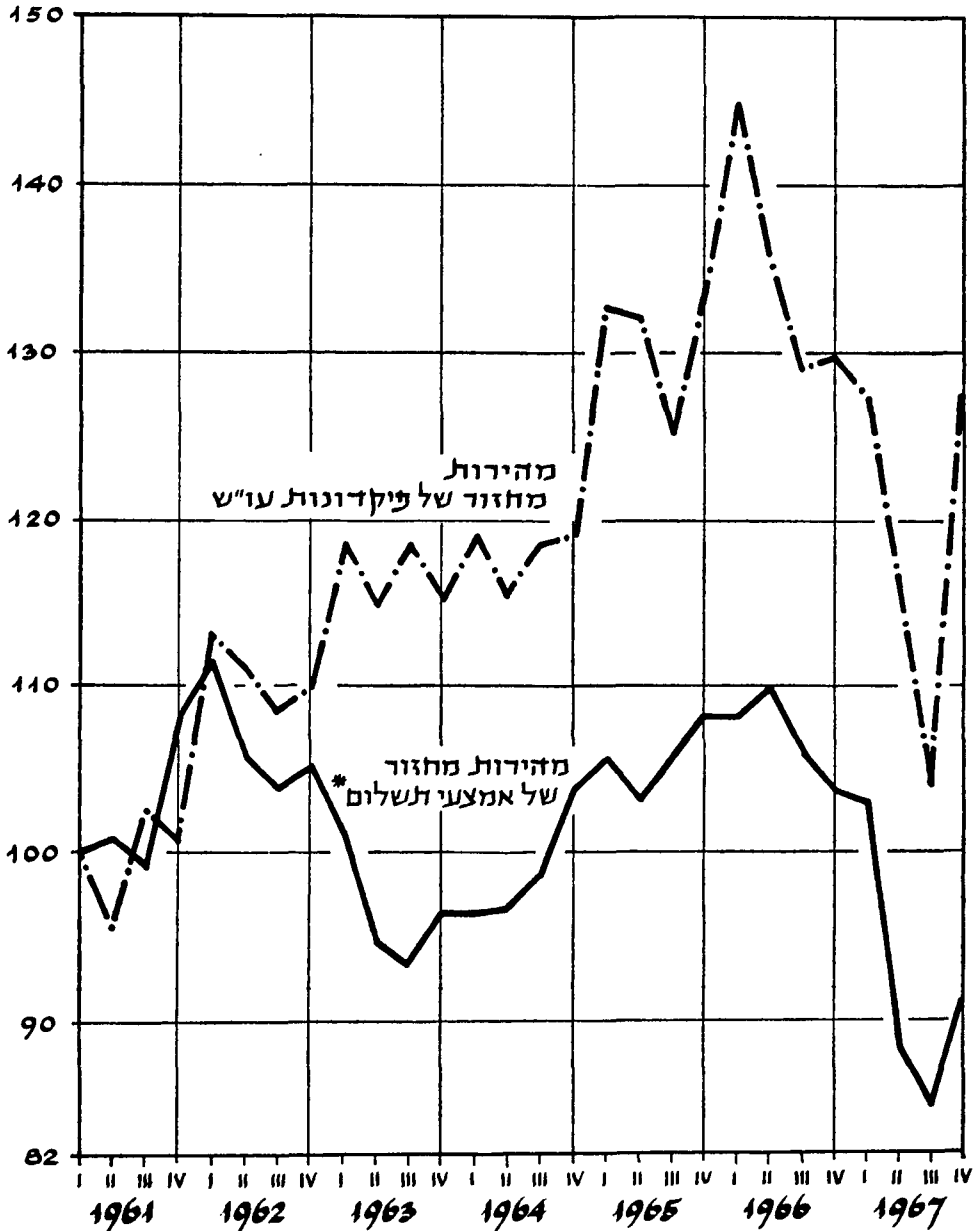
בחמשת החודשים הראשונים של השנה גדל איפוא סך המזומנים שבידי הציבור בהיקף העצום של 220 מיליון ל"י בערך. אפשר להניח, שלמאורעות אלו היתה השפעה חולפת ולאחר זמן מה הוחזר לבנקים חלק ניכר מהמזומנים שנמשכו מהם בגלל סיבות אלה. אלא שמצד שני, נמשכו מזומנים רבים לשימוש האוכלוסייה בשטחים החדשים, ובסך הכל פחת סך המזומנים שבידי הציבור בין תחילת יוני לדצמבר 1967 בכ-5 מיליון ל"י בלבד. אין בידינו נתונים מוניטאריים מפורטים לגבי השטחים החדשים ערב המלחמה, האומדנים שבידינו הם לגבי סוף 1966. התמונה המתקבלת בתחום המוניטארי היא של משק מפגר עם מספר קטן של מוסדות בנקאיים. האוכלוסייה בשטחים החדשים מרבה להשתמש במזומנים הן לביצוע עסקות והן לצבירת רכוש והדבר משתקף באחוז הגבוה יחסית שמהווים המזומנים באמצעי התשלום: 62 אחוזים ביהודה ובשומרון, לעומת 37 אחוזים במשק הישראלי לסוף 1966.¹

לאחר המלחמה גבר יותר השימוש במזומנים בשטחים החדשים. זאת על רקע סגירת הבנקים ובהתחשב גם באי הודאות והחששות שהיו קיימים. על רקע זה יש להבין את המשיכות הרבות של מטבע ישראלי לשימוש האוכלוסייה בשטחים המוחזקים. לפי אומדן גולמי הגיעה בסוף השנה, כמות המזומנים, במטבע ישראלי, שבידי האוכלוסייה בשטחים המוחזקים ובירושלים המזרחית לכ-80 עד 100 מיליון ל"י.²

¹ אין בידינו כל נתונים על אמצעי התשלום והרכבם ברצועת עזה ובסיני.

² המרות של דינרים ירדניים ע"י בנק ישראל הסתכמו בכ-4.4 מיליון ל"י ושל לירות מצריות בכ-45.6 מיליון ל"י.

אינדקסורים למהירות המחזור * של אמצעי תשלום לפי רבעותים, 1961 עד 1967

* מהירות המחזור חושבה כיחס שבין התוצר הלאומי הנקי במחירים שוטפים, לבין היתרה הממוצעת של אמצעי התשלום. נתוני התוצר הריאלי לפי רבעי שנה לשנים 1965 עד 1967 נתקבלו מהלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ומעבדוי בנק ישראל. לשנים הקודמות התקבל מדד השינוי של התוצר על ידי חלוקת שיעור הגידול השנתי לארבעה שיעורי גידול שווים. כדי להגיע לנתוני התוצר במחירים שוטפים הוכפל מדד התוצר הריאלי במדד המחירים לצרכן המתאים לרבע.

אינדקטורים למהירות המחזור של אמצעי התשלום, 1964 עד 1967

השנה	מהירות המחזור השנתית הממוצעת של אמצעי התשלום		מהירות המחזור הממוצעת של פיקדונות עובר ושב*** (3)
	ביחס להכנסה הלאומית* (1)	ביחס לסך המקורות לשימוש המשק** (2)	
1964	4.25	6.45	19.2
1965	4.67	6.78	21.2
1966	4.71	6.66	21.9
1967	4.05	5.67	18.6

* ההכנסה הלאומית הנומיןלית מחולקת בסכום השנתי הממוצע של אמצעי התשלום.

** התוצר הלאומי הגולמי במחירים שוטפים בתוספת עודף היבוא, מחולק בסכום השנתי הממוצע של אמצעי התשלום.

*** סך כל החיובים בחשבונות עובר ושב במטבע ישראלי בבנקים, מחולק בסכום השנתי הממוצע של פיקדונות עובר ושב. לא נכלל כאן מחזור הפיקדונות באגודות השיתופיות לאשראי.

הגידול העצום שחל השנה באמצעי התשלום לא הביא, כאמור, להרחבה דומה בביקוש המצרפי במשק והדבר מצא את ביטויו בירידה ניכרת במהירות המחזור של אמצעי התשלום. מהירות המחזור של אמצעי התשלום, המחושבת ביחס להכנסה הלאומית, ירדה בכ-15 אחוזים וזו המחושבת ביחס לסך המקורות לשימוש במשק, ירדה בכ-12 אחוזים. כמו כן ירדה בכ-15 אחוזים גם מהירות המחזור של פיקדונות עובר ושב, (ראה לוח ט"ו-6). ניתוח הגידול בכמות המזומנים שבידי הציבור עשוי אף הוא להצביע על כך שלתוספת המזומנים השנה היתה מהירות מחזור נמוכה יחסית. בשליש הראשון של השנה בא הגידול במזומנים לפחות בחלקו על חשבון תיווך שטרות. גידול זה במזומנים יש כנראה להסביר במידה רבה במניע הביטחון. הגידול הרב במזומנים בחודש מאי היה אף הוא בעל מהירות מחזור נמוכה ביותר שכן הציבור משך מזומנים והחזיקם בבית לרגל המתיתות הביטחוניות.

לגידול הרב בסך המזומנים שבידי הציבור, היתה משמעות רבה בתחום המוניטארי, דרך השפעתם על הקטנת הרורבות של המוסדות הבנקאיים. העירוי החיצוני החיובי הרב במשך 1967, אשר סיפק לבנקים תוספת ניכרת של נכסים נזילים, קוּוּז במידה מסוימת במשיכות המזומנים מהבנקים מצד הציבור. על-ידי כך נמנע גידול רב בעודפי נזילות בבנקים שעשוי היה לשמש פוטנציאל להרחבה נוספת באשראי.

3. הפיקדונות הפחות נזילים שבידי הציבור

נוסף על הגידול הרב שחל ב-1967 באמצעי התשלום, עלו גם הפיקדונות הפחות נזילים שבידי הציבור בהיקף ובשיעור גבוהים במיוחד. יתרת פיקדונות אלו גדלה במשך השנה בכ-942 מיליון ל"י, גידול בשיעור 63 אחוזים, לעומת כ-299 מיליון ל"י — 25 אחוזים ב-1966. תוספת זו כוללת כ-227 מיליון ל"י שנוספו לפיקדונות הנקובים והצמודים למטבע חוץ כהפרשי שיעור, בעקבות פיתוח שער הל"י בנובמבר השנה.

הרכב הגידול בפיקדונות הציבור ב-1967 מצביע על עליית משקלם של הפיקדונות לזמן קצוב במטבע ישראלי ושל הפיקדונות במסגרת תכניות החיסכון. זאת לאחר שנים רבות שבהן התרכזו עיקר הגידול בפיקדונות הציבור בחשבונות פו"ק ותמ"מ. הפיקדונות לזמן קצוב גדלו השנה בכ-371 מיליון ל"י והפיקדונות במסגרת תכניות החיסכון המאושרות — בכ-160 מיליון ל"י. חשבונות הפו"ק גדלו בכ-287 מיליון ל"י וחשבונות התמ"מ — בכ-111 מיליון ל"י (כולל הפרשי פיחות).

מן הראוי לציין, שלא כל הגידול בפיקדונות הציבור מבטא תוספת נטו לנכסים הכספיים שבידי הציבור, שכן חלק מתוספת זו — והדבר אמור במיוחד לגבי הפיקדונות לזמן קצוב בל"י — משקף תחלופה לתיווך השטרות שפחת במשך השנה. אם נוסיף לגידול בפיקדונות הפחות נזילים במערכת הבנקאות במשך השנה, את השינוי בתיווך השטרות ובמילווה קצר המועד שבידי הציבור, נקבל גידול כולל של כ-782 מיליון ל"י שהן כ-28 אחוזים, לעומת 628 מיליון ל"י — 29 אחוזים אשתדק.

הגידול הרב בנכסים כספיים קצרי מועד, מוסבר בחלקו בציפיות הציבור להמשך מגמות היציבות והמיתון אשר, כמו אשתדק, גרמו להעדפת חיסכון נזיל על פני רכישות של נכסים ריאליים. כמו כן השפיעה על כך, ללא ספק, גם העלייה שחלה השנה בתשואה הריאלית לחוסך. אמנם חלה במשך השנה ירידה של עד שלושה אחוזים בתשואה הנומינלית על נכסים כספיים קצרי מועד, אך, מאידך גיסא, לא עלתה השנה כלל רמת המחירים, כך שבהשוואה לשנים קודמות חלה אף עלייה בריבית הריאלית לחוסכים.

א. פו"ק ותמ"מ

יתרות הפו"ק גדלו במשך 1967 בכ-47 מיליון דולר, לעומת 40 מיליון דולר ב-1966. התוספת לחשבונות התמ"מ הגיעה ב-1967 ל-18 מיליון דולר לעומת 12 מיליון דולר ב-1966. הפחתת שער הל"י בנובמבר השנה, הגדילה את ערכם בל"י של חשבונות הפו"ק והתמ"מ. יתרות הפו"ק גדלו במשך השנה ב-287.4 מיליון ל"י, כולל 139.2 מיליון ל"י כהפרשי שיערוך ויתרות התמ"מ גדלו ב-111.2 מיליון ל"י, כולל 55.3 מיליון ל"י כהפרשי שיערוך.

המקור העיקרי לחשבונות הפו"ק והתמ"מ הם, כידוע, תקבולי הפיצויים. הללו גדלו במקצת ב-1967 והסתכמו ב-123 מיליון דולר לעומת 110 מיליון דולר ב-1966. תשלומי הריבית לבעלי חשבונות פו"ק ותמ"מ הגיעו השנה לסך 20 מיליון דולר לעומת כ-18 מיליון דולר ב-1966. הגידול בדולרים בפו"ק ובתמ"מ היה איפוא 46 אחוזים מתקבולי הפיצויים והריבית על יתרת הפיקדונות השנה, לעומת 41 אחוזים אשתדק. במטבע ישראלי, הסתכם הגידול בפו"ק ותמ"מ ב-64 אחוזים מתקבולי הפיצויים, הריבית והשיערוך של יתרת הפיקדונות¹. עם זאת, לא כל 54 האחוזים הנותרים הומרו באמצעי תשלום. חלק מהם הועבר לרכישת ניירות ערך זרים, נסיעות לחו"ל והוצאות אחרות במטבע חוץ בחו"ל ע"י בעלי חשבונות התמ"מ.

בחודש מארס השנה הורדה הריבית המקסימלית, המשולמת על הפקדה בפו"ק לתקופה של שנה, משבעה לשישה אחוזים, במסגרת הורדות אחרות בשערי ריבית על נכסים כספיים קצרי מועד. מאחר שבאותה עת הורדו גם שיעורי הריבית על נכסים כספיים אחרים המהווים תחליף אפשרי לפו"ק, לא היתה להורדה זו, כנראה, כל השפעה על יתרת הפו"ק במט"ח שאף גדלה ב-1967 בהיקף רב יותר מאשר ב-1966. הריבית על חשבונות תמ"מ לא שונתה השנה ועמדה על 4.5 אחוזים על פיקדון לתקופה של שנה.

¹ פרוש הדבר, שבעלי חשבונות פו"ק ותמ"מ, שערך פיקדונותיהם בל"י גדל בחודש נובמבר, לא הגדילו בעקבות הפיחות את ההמרה מפיקדונותיהם במט"ח לאמצעי תשלום, לפחות עד סוף 1967.

לוח ט"ו-7

פיקדונות הציבור הפחות נזילים במוסדות בנקאיים, 1964 עד 1967

(מיליוני ל"י)

סוף התקופה	תכניות חיסכון	פיקדונות לזמן קצוב	פיקדונות כנגד התחייבויות	סך כל הפיקדונות הפחות נזילים במטבע ישראלי *	פיקדונות צמודים למטבע חוץ (פ"ק)	חמ"מ	פיקדונות אחרים במטבע חוץ	סך כל הפיקדונות
1964	155.5	43.7	32.8	232.0	476.9	214.9	71.2	995.0
1965	201.1	31.3	26.7	259.1	611.6	250.6	75.7	1,197.0
1966	245.9	149.2	21.1	416.2	731.3	287.9	60.3	1,495.7
1967	406.2	520.1	15.1	941.4	1,018.7	399.1	78.4	2,437.6
1967 ינואר	249.3	184.8	22.4	456.5	743.0	292.1	52.4	1,544.0
פברואר	255.9	214.6	20.3	490.8	746.6	294.6	61.9	1,593.9
מארס	266.6	259.3	18.6	544.5	759.5	300.2	58.7	1,662.9
אפריל	274.8	289.9	18.0	582.7	773.2	304.9	63.4	1,724.2
מאי	282.4	309.1	19.6	611.1	785.3	309.1	62.3	1,767.8
יוני	291.9	328.1	18.7	638.7	796.8	310.0	103.0	1,848.5
יולי	302.3	354.7	21.9	678.9	808.7	312.9	55.9	1,856.4
אוגוסט	315.2	387.5	20.2	722.9	816.5	314.2	57.0	1,910.6
ספטמבר	335.9	429.9	18.4	784.2	826.4	320.7	57.8	1,989.1
אוקטובר	350.7	460.7	17.3	828.7	848.7	327.5	52.8	2,057.7
נובמבר	370.6	492.4	16.1	879.1	1,007.6	389.6	60.8	2,337.1
דצמבר	406.2	520.1	15.1	941.4	1,018.7	399.1	78.4	2,437.6

* לאחר ניכוי פיקדונות הציבור למתן הלוואות. חלק הארי של הפיקדונות הללו הוא של קופות גמל ומוסדות כספיים.

** כולל הפרשי שערון בסך 139.2 מיליון ל"י.

*** כולל הפרשי שערון בסך 55.3 מיליוני ל"י.

**** כולל הפרשי שערון בסך 227.0 מיליון ל"י.

ב. פיקדונות בתכניות החיסכון המאושרות

פיקדונות אלו גדלו במשך 1967 ב-160.3 מיליון ל"י, לעומת גידול בסך 44.8 מיליון ל"י ב-1966. גידול רב זה נובע, במידה רבה, משיפור יחסי התשואה על פיקדונות אלו על רקע הירידה שחלה השנה בתשואה על נכסים כספיים קצרי מועד. כמו כן ייתכן שחלק מהירידה הניכרת שחלה השנה בתיווך שטרות מצא את ביטוי בגידול תכניות החיסכון. הגידול בפיקדונות בתכניות החיסכון לא היה אחיד במשך השנה. התוספות החודשיות הלכו וגדלו לקראת סוף השנה. במחצית הראשונה של השנה הגיעה התוספת החודשית הממוצעת לכ-8 מיליון ל"י, לעומת כ-3.5 מיליון ל"י בממוצע לחודש במשך 1966 כולה. במחצית השנייה של 1967 גבר קצב ההפקדות עוד יותר והתוספת החודשית הממוצעת הגיעה ל-19 מיליון ל"י.

הגידול הרב בפיקדונות בתכניות החיסכון השנה מצא את ביטוי המלא כמעט בתכניות "ברירה" והן גדלו השנה ב-157.6 מיליון ל"י. ביתר התכניות ארעו שינויים מקוונים. הפיקדונות בתכניות החיסכון הצמודות עלו בכ-5 מיליון ל"י ובהיקף דומה גדלו גם תכניות החיסכון לחינוך תיכון ולהשכלה גבוהה. בתכניות הבלתי צמודות חלה ירידה של כ-13 מיליון ל"י. התכניות לילדים ולנוער גדלו בכ-4 מיליון ל"י, וירידה קלה חלה בתכניות החיסכון לרכישת כלי רכב. לא נפתחו השנה תכניות חיסכון חדשות פרט לתכנית אחת לחיסכון להשכלה גבוהה.

תיק ההשקעות בניירות ערך של המוסדות הבנקאיים במסגרת תכניות החיסכון גדל אף הוא ב-1967 ועמד על 75 אחוזים מיתרת הפיקדונות בתכניות החיסכון, בדומה למצב בסוף 1966. בין ניירות הערך בולט השנה הגידול במיליונות ברירה שהונפקו על ידי חברות בנות של המוסדות הבנקאיים, כמו כן המשיך לגדול מיליוה הברירה הממשלתי. מיליוה הברירה הינן בעלי תכונות דומות לתכניות החיסכון "ברירה".

התחלקות יתרת הפיקדונות בסך 406 מיליון ל"י לסוף 1967, לפי התכניות השונות היא כדלקמן: תכניות חיסכון "ברירה" — 279 מיליון ל"י תכניות חיסכון לילדים ולנוער — 44 מיליון ל"י, התכניות הבלתי צמודות — 27 מיליון ל"י, התכניות הצמודות — 30 מיליון ל"י, תכניות החיסכון לתיכון ולהשכלה גבוהה — 21 מיליון ל"י וחיסכון לרכב — 5 מיליון ל"י.

משקלם של שלושה הבנקים הגדולים בתכניות החיסכון לא השתנה ועמד בסוף 1967 על כ-92 אחוזים שהוא יחס גבוה מאוד בהשוואה למשקלם בעסקות בנקאיות אחרות.

ג. פיקדונות לזמן קצוב בל"י

בשנת 1967, נמשכה העלייה המהירה שאפיינה פיקדונות אלו החל מחודש ספטמבר 1966 — עת הורדו שיעורי הנזילות על פיקדונות לזמנים קצובים לתקופה של 6 חודשים או יותר והועמדו על 10 אחוזים בלבד. במשך 1967 גדלו הפיקדונות לזמן קצוב ב-370.9 מיליון ל"י שהן כ-31 מיליון ל"י בממוצע לחודש, לעומת גידול ממוצע של 29 מיליון ל"י לחודש בשליש האחרון של 1966. הגידול בפיקדונות לזמן קצוב על פני השנה היה במתכונת אחידה למדי.

הגידול הרב בפיקדונות לזמן קצוב, קשור בירידה שחלה בעסקות התיווך בשטרות. הרתיעה משוק התיווך לאחר פרשת בנק י. ל. פויכטונגר והירידה בריבית בשוק זה, הביאו להעברת כספים משוק התיווך למסגרת של קבלת פיקדון לזמן קצוב ומתן אשראי. שינוי מעין זה, כרוך בהפסד כספי מסוים למוסד הבנקאי שכן הבנק שוב אינו מקבל את עמלת התיווך והערבות הנהוגה בעסקות התיווך ונוסף על כך עליו להחזיק נכסים גזילים בשיעור 10 אחוזים כנגד הפיקדונות לזמן קצוב; מאידך גיסא, משלם הבנק על פיקדון לזמן קצוב, ריבית נמוכה יותר מאשר על עסקת תיווך, אך, מירווח הריבית על פיקדונות לזמן קצוב היה נמוך מהעמלה על עסקות התיווך.

היצע הכספים הרב שלווה בעלייה מתונה באשראי לציבור, אפשר למוסדות הבנקאיים להוריד

את הריבית על פיקדונות לזמן קצוב בכמחצית האחוז עד אחוז, במקביל להורדות ניכרות יותר בריבית על תיווך שטרות ומילווה קצר מועד בשנת 1967. הריבית על פיקדון לזמן קצוב לתקופה של מחצית השנה עד שנה, עמדה השנה בבנקים הגדולים על 7.5 עד 8 אחוזים. במספר בנקים אחרים שולמה גם ריבית גבוהה יותר.

4. המקורות להגדלת הנכסים הכספיים

הנכסים הכספיים שבידי הציבור, הכוללים את אמצעי התשלום והפיקדונות הפחות נזילים במערכת הבנקאות, עלו במשך 1967 ב-1,472.6 מיליון ל"י שהן 42 אחוזים, לעומת גידול בסך 407.6 מיליון ל"י שהן 13.2 אחוזים ב-1966.

ההתרחבות המוניטארית העצומה השנה ניוונה, בחמשת החודשים הראשונים של השנה, בעיקר ע"י הרחבת האשראי לממשלה ממערכת הבנקאות. לאחר מלחמת ששת הימים החל לגדול יבוא ההון, במסגרת מגבית החירום, ועמו הנכסים במטבע חוץ. אי המרת חלק גדול מהנכסים במטבע חוץ והפקדתם בבנק ישראל השתקפו בצמצומו של האשראי נטו מבנק ישראל. יש לזכור, שמבחינת ההשפעה האינפלציונית אין הבדל בין אשראי מבנק ישראל לבין המרת מטבע חוץ, שהרי שניהם מביאים להגדלת הנכסים הנזילים של המוסדות הבנקאיים.

האשראי לציבור ממערכת הבנקאות גדל אף הוא השנה במידה ניכרת אלא שחלק מגידול זה הינו החלפת אשראי בתיווך באשראי בנקאי רגיל. הגידול באשראי לציבור התרכז בעיקר ברביע הראשון ובארבעת החודשים האחרונים של השנה בעוד שבין אפריל לאוגוסט עלה האשראי רק במעט.

א. נכסים במטבע חוץ

מגבית החירום, בקרב יהדות העולם בעיקבות מלחמת ששת הימים והמכירה המוגברת של הבונדס, הביאו לגידול ניכר ביבוא ההון למשך ב-1967 לעומת 1966. הואיל והגירעון השוטף במאזן התשלומים פחת השנה במקצת והיה נמוך בהרבה מיבוא ההון, מצא הגידול הרב ביבוא ההון את ביטויו בעליית הנכסים במטבע חוץ במערכת הבנקאות. ב-1967 גדלו הנכסים נטו במטבע חוץ במערכת הבנקאות ב-110 מיליון דולר והגיעו ל-674 מיליון דולר בסוף השנה, לעומת ירידה של 23 מיליון דולר ב-1966. הנכסים במטבע חוץ ברוטו גדלו ב-1967 ב-124 מיליון דולר ועמדו בסוף השנה על 928 מיליון דולר. התחייבויות מערכת הבנקאות לחוץ לארץ הגיעו ל-254 מיליון דולר, עלייה של 14 מיליון דולר במשך השנה. הגידול בהתחייבויות לחוץ לארץ היה מורכב מעלייה של 43 מיליון דולר בפיקדונות תושבי חוץ (פת"ח) ומירידה בסך 29 מיליון דולר בהתחייבויות אחרות של מוסדות בנקאיים לחוץ לארץ. הירידה בהתחייבויות של המוסדות הבנקאיים לחוץ לארץ היתה תוצאה של מספר גורמים מקריים.

בעקבות פחות הלירה שטרלינג שונה בהתאם גם שער החליפין של הל"י ב-19 לנובמבר 1967. שינוי שער החליפין מ-3 ל"י לדולר ל-3.5 ל"י לדולר, הביא לעליית ערכם בל"י של הנכסים במטבע חוץ.¹ הפרשי השערוך על הנכסים במטבע חוץ בבנק ישראל הגיעו לכ-317 מיליון ל"י.²

¹ הפרשי השערוך, הגיעו כמעט למלוא שיעור השינוי בשער החליפין מאחר והנכסים שהוחזקו בשטרלינגים ובמטבעות של מדינות אחרות ששינו אף הם את שער החליפין, היו אפסיים.

² אולם במקביל חל שיערוך של התחייבויות בנק ישראל במטבע חוץ, בעיקר על פיקדונות פו"ק, תמ"מ ופיקדונות הממשלה במטבע חוץ, בסכום כולל של 254 מיליון ל"י כך שהפרשי השערוך על הנכסים נטו הגיעו ל-63 מיליון ל"י.

לוח ט"ו-8

הנכסים וההתחייבויות במטבע חוץ במערכת הבנקאות, 1964 עד 1967

(מיליוני ל"י)

נכסים נטו (1)-(2)-(3)	בני כו"י		סך הנכסים	(סוף התקופה)
	התחייבויות אחרות לחוץ לארץ ¹	פיקדונות תושבי חוץ		
(4)	(3)	(2)	(1)	
1,542.9	191.7	366.6	2,101.2	1964
1,761.9	251.7	401.7	2,415.3	1965
1,691.9	321.9	397.9	2,411.7	1966
2,360.5	271.5	616.8	3,248.8	1967
1,678.5	306.3	392.6	2,377.4	1967 ינואר
1,662.8	307.6	385.6	2,356.0	פברואר
1,693.5	297.8	402.2	2,393.5	מארס
1,655.3	295.0	410.9	2,361.2	אפריל
2,190.8	256.6	506.8	2,954.2	אוגוסט ²
2,170.0	260.1	507.9	2,938.0	ספטמבר
2,123.1	243.0	519.9	2,886.0	אוקטובר
⁶ 2,369.2	⁵ 267.0	⁴ 609.0	⁸ 3,245.2	נובמבר
2,360.5	271.5	616.8	3,248.8	דצמבר

¹ בעיקר הלוואות מבנקים זרים ויתרות המוחזקות עבור בנקים זרים.

² לחודשים מאי-יוני לא פורסמו נתונים בהתאם לתקנות שעת חרום (אי פרסום דו"חות מסויימים של בנק ישראל) תשכ"ז, 1967 (קובץ תקנות מס' 2048 מיום כ"א באייר תשכ"ז, 31 במאי 1967).

³ כולל הפרשי שערך בסך 384.3 מיליון ל"י.

⁴ כולל הפרשי שערך בסך 51.7 מיליון ל"י.

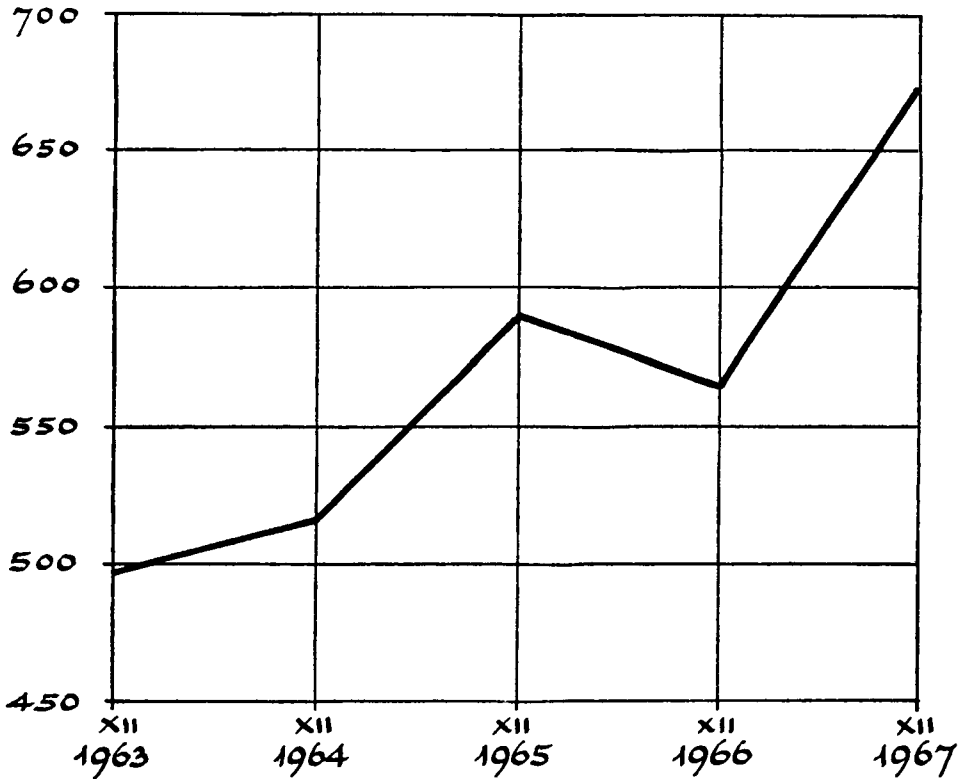
⁵ כולל הפרשי שערך בסך 22.9 מיליון ל"י.

⁶ כולל הפרשי שערך בסך 325.8 מיליון ל"י.

השינויים בנכסים במטבע חוץ על פני השנה לא התנהלו במתכונת העונתית הרגילה. ירידה קלה חלה בחמשת החודשים הראשונים ועלייה מהירה לאחר מכן, כשהחלו להגיע כספי מגבית החירום.

מטבע החוץ במערכת הבנקאות, 1963 עד 1967

(מיליוני דולרים)

ב. אשראי לממשלה

לעידוד הפעילות הכלכלית במשק ולהרחבת התעסוקה, הפעילה הממשלה בשנת 1967 מדיניות פיסקאלית מרחיבה, שהשתקפה ביצירת גירעון ניכר בתקציב. הגירעון הרב שנוצר מומן, תחילה, בעיקר ע"י אשראי מבנק ישראל, שתמך בממשלה במדיניותה המרחיבה. גורם נוסף להגדלת הוצאות הממשלה היתה מלחמת ששת הימים. גם לצורך זה קיבלה הממשלה אשראי ממערכת הבנקאות.

הגידול באשראי מבנק ישראל לממשלה בוצע בחלקו על ידי כך שבנק ישראל רכש בחודש מארס השנה שטרי אוצר ממשלתיים בסך 115 מיליון ל"י. כמו כן אישרה הכנסת שני חוקי מיקדמות לפיהם קיבלה הממשלה מבנק ישראל מקדמות בסך 262 מיליון ל"י. נוסף על כך הגדילה הממשלה במשך השנה, באופן ניכר את המקדמות השוטפות מבנק ישראל. בסך הכול קיבלה הממשלה השנה כ-765 מיליון ל"י כאשראי ברוטו מבנק ישראל. הגידול הרב באשראי לממשלה מבנק ישראל היה המקור העיקרי להתרחבות המוניטארית במשך השנה. כמו כן קיבלה הממשלה 203 מיליון ל"י מהמוסדות הבנקאיים, שרק בחלקם היתה להם השפעה להגדלת אמצעי התשלום. בסך הכול קיבלה איפוא הממשלה ממערכת הבנקאות, כאשראי ברוטו, סך של 968 מיליון ל"י. פיקדונות הממשלה והמוסדות הלאומיים במטבע חוץ בבנק ישראל, הכוללים בעיקר את כספי

לוח ט"ו-9

השננים באשראי לממשלה ממערכת הבנקאות, 1964 עד 1967

(מיליוני ל"י)

סך כל השינוי באשראי	ממוסדות בנקאיים				מבנק ישראל			(סוף התקופה)
	סך הכול ממוסדות בנקאיים	בניכוי : פיקדונות הממשלה	השקעות בניירות ערך ממשלתיים *	אשראי ומקדמות	סך הכול מבנק ישראל	בניכוי : פיקדונות הממשלה והמוסדות הלאומיים	אשראי ומקדמות שוטפות	
94.2	9.3	-4.7	18.9	-14.3	84.9	165.3	250.2	1964
56.0	40.6	-2.6	22.6	15.4	15.4	123.9	139.3	1965
200.2	35.0	-0.9	2.6	31.5	165.2	81.7	246.9	1966
391.9	202.6	-2.3	137.0	63.3	189.3	513.0	702.3	1967
16.7	0.8	0.2	1.5	-0.5	15.9	1.3	17.2	ינואר
47.9	4.5	0.1	-1.0	5.6	43.4	-2.2	41.2	פברואר
-30.7	16.0	-2.9	1.8	11.3	-46.7	58.2	11.5	מרס
182.3	9.7	2.1	7.0	4.8	172.6	-65.4	107.2	אפריל
-47.2	59.5	-0.8	61.8	-3.1	-106.7	653.1	546.4	מאי-אוגוסט **
129.2	27.3	0.2	28.7	-1.2	101.9	-86.9	15.0	ספטמבר
26.0	21.0	0.1	11.9	9.2	5.0	-1.3	3.7	אוקטובר
-10.9	2.4	0.3	1.6	***1.1	-13.3	61.1	47.8	נובמבר
78.6	61.4	-1.6	23.7	36.1	17.2	-104.9	-87.7	דצמבר

* אינו כולל שנויים במלווה קצר מועד בידי הבנקים.

** לחודשים מאי-יולי לא פורסמו נתונים כהתאם לתקנות שעת חירום (אי פרסום דו"חות מסויימים של בנק ישראל) תשכ"ו 1967. קובץ תקנות מס' 2048 ביום כ"א באייר תשכ"ו, 31 במאי 1967).

*** כולל הפרשי שערור בסך 1.5 מיליון ל"י.

מגביות החירום, אשר גדלו השנה בסך 513 מיליון ל"י והפרשי השערוך על הנכסים במטבע חוץ נטו בבנק ישראל, שהועברו לממשלה, בסך 63 מיליון ל"י, קיזוז במידה רבה, מבחינה חשבונאית, את הגידול הרב באשראי מבנק ישראל לסקטור הציבורי. החוב נטו למערכת הבנקאות, גדל, איפוא, השנה בכ-392 מיליון ל"י, לעומת גידול של 200 מיליון ל"י ב-1966.

הגידול בסך 203 מיליון ל"י באשראי לממשלה מהמוסדות הבנקאיים כולל את רכישת מילווה הביטחון בסך 100 מיליון ל"י מצד המוסדות הבנקאיים. כ-50 מיליון ל"י מקורן בהפקדות של כספי איגרות חוב, שגייס בנק יעד, באוצר¹. יתרת הגידול קשורה לרכישת ניירות ערך ממשלתיים ע"י המוסדות הבנקאיים במסגרת ההשקעות המאושרות מכספי תכניות החיסכון בבנקים.

ג. פעולות בנק ישראל בשוק הפתוח

המדיניות המוניטארית של בנק ישראל נועדה להשפיע על כמות הכסף שבידי הציבור ובאמצעותה על רמת הביקוש במשק. לשם כך יכול הבנק לפעול בכמה דרכים: דרך האשראי שהוא מעניק לממשלה ולציבור, על ידי שינוי שער הריבית במשק, דרך שיעורי הנזילות שעל הבנקים לקיים, וכן יכול בנק ישראל להשפיע על רזרבות המוסדות הבנקאיים בפעולות בשוק הפתוח. הפעולות בשוק הפתוח נעשות בעיקר דרך קנייה ומכירה של המילווה קצר המועד של הממשלה, שהועבר כזכור לידי בנק ישראל ב-1966.

השימוש במכשירים השונים, אינו בלתי תלוי, כמובן, ויש קשר הדוק ביניהם; שהרי מענינת אותנו ההשפעה הכוללת שיש לפעולותיו השונות של בנק ישראל. ב-1967, ובמיוחד במחצית הראשונה של השנה, נקט בנק ישראל במדיניות מוניטארית מרחיבה. כך, תמך הבנק בפעולות הממשלה ואפשר לה, ע"י מתן אשראי בהיקף ניכר, לממן את הגירעון הרב בתקציב; הורחב האשראי מבנק ישראל לציבור, והורדה הריבית על המילווה קצר המועד. כמו כן נקבעו מיכסות שבועיות להנפקות החדשות, בהיקף נמוך מהכמות המבוקשת. בהתחשב בהזרמת הכספים הניכרת והגידול הרב ברזרבות של המוסדות הבנקאיים, לא ראה הבנק לנכון להוסיף עוד נזילות למשק במחצית הראשונה של השנה ע"י רכישת ניירות ערך בשוק הפתוח. ואכן בתקופה זו לא חל כל שינוי ביתרה נטו של המילווה קצר המועד שבשוק. במחצית השנייה של השנה, לאחר הגידול המואץ באמצעי התשלום בחודשים אפריל-יוני ולאחר שהנזילות הרבה שבמשק החלה נותנת אותותיה בהגברת הפעילות הכלכלית ונמשך הגידול באשראי הבנקאי לציבור ולממשלה, החל בנק ישראל לספוג כספים באמצעות המילווה קצר המועד. בסך הכול הסתכמו פעולות בנק ישראל השנה בספיגת כספים מהמשק בסך 108 מיליון ל"י, כאשר כל הספיגה נעשתה במחצית השנייה של 1967, ואכן הואט הגידול המהיר באמצעי התשלום לקראת סוף השנה.

עם זאת, השתמש בנק ישראל במילווה קצר המועד גם, כדי לעודד הורדות ריבית במשק. לאחר שכבר בסוף 1966 הורדו במקצת שיעורי הריבית על המילווה, המשיך בנק ישראל להוריד את הריבית במשך 1967. בסך הכול הורדה הריבית במשך השנה ב-2 אחוזים בקירוב. הורדות הריבית על המילווה קצר המועד תרמו ללא ספק להורדות ריבית על נכסים כספיים אחרים ובעיקר בשוק תיווך השטרות. לעומת זאת, לא הורידה הממשלה את הריבית על איגרות מילווה ברירה שהיא מוכרת. כך, חלו שינויים במחירים היחסיים לטובת ניירות הערך הממשלתיים ותכניות החיסכון המאושרות בבנקים שגדלו במהירות רבה ב-1967. גם המלחמה הפריעה לתהליך הורדות הריבית על איגרות החוב הממשלתיות, שכן בעקבותיה זקוקה היתה הממשלה לכספים רבים נוספים למימון הוצאותיה, והיא נקטה בדרך זו לצד ההעלאות בשיעורי המיסים.

¹ סכום זה אינו אשראי בנקאי רגיל לממשלה ואינו קשור בהגדלת סכום אמצעי התשלום. הבנק שימש כאן, למעשה, רק כסוכן לגיוס כספים מהציבור עבור תקציב המדינה.

ד. האשראי הבנקאי לציבור

1. הרחבת אשראי

האשראי הבנקאי לציבור עלה במשך 1967 ב-517.7 מיליון ל"י, עלייה בשיעור 34.0 אחוזים, לעומת גידול של 291.4 מיליון ל"י (23.7 אחוזים) ב-1966. לא כל הגידול הרב באשראי הבנקאי השנה היה תוספת נטו של אשראי במשק. חלק מתוספת האשראי משקף מעבר מאשראי בתיווך שטרות לאשראי בנקאי רגיל. האשראי קצר המועד הכולל את האשראי הבנקאי ואת האשראי בתיווך גדל ב-1967 ב-239.0 מיליון ל"י. עלייה בשיעור 9.3 אחוזים בלבד, לעומת גידול של 538.8 מיליון ל"י (27 אחוזים) במשך 1966.

הגורם העיקרי להאטת הגידול בביקוש לאשראי קצר המועד היה הרמה הנמוכה של הפעילות הכלכלית בעיקר במחצית הראשונה של השנה והציפיות לאי שינוי במצב. כמו כן נמנעו הבנקים לעיתים מלהרחיב את האשראי בגלל עליית הסיכון בעקבות המיתון.

לוח ט"ו-10

האשראי לציבור באמצעות מערכת הבנקאות, 1964 עד 1967 *

(מיליוני ל"י)

התקופה	מבנק ישראל	ממוסדות בנקאיים	סך כל האשראי הבנקאי	מפיקדונות הציבור למתן הלוואות **	כנגד פיקדונות הממשלה	מפיקדונות הממשלה למתן הלוואות	יתרת השטרות בתיווך בנקים
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
1964	115.6	975.2	1,090.8	345.0	46.4	335.3	613.0
1965	139.2	1,088.0	1,227.2	450.3	60.5	357.0	773.6
1966	261.4	1,257.2	1,518.6	562.2	66.4	395.6	1,021.0
1967	408.6 ***	1,627.7	2,036.3	665.3	66.9	471.7	742.3
ינואר	293.1	1,326.8	1,619.9	572.2	66.7	395.2	1,010.8
פברואר	324.2	1,367.2	1,691.4	575.9	65.0	399.6	992.2
מרס	346.2	1,437.5	1,783.7	583.3	82.4	398.4	964.9
אפריל	367.0	1,424.6	1,791.6	593.1	78.7	403.1	918.1
מאי	389.3	1,415.7	1,805.0	597.9	70.7	408.7	891.6
יוני	387.5	1,427.3	1,814.8	653.8	67.7	411.0	848.0
יולי	385.1	1,446.6	1,831.7	659.1	71.6	413.6	823.8
אוגוסט	389.1	1,448.0	1,837.1	659.9	68.5	413.5	804.7
ספטמבר	403.2	1,509.7	1,912.9	662.4	65.9	413.6	789.1
אוקטובר	424.8	1,568.1	1,992.9	666.9	60.4	421.2	756.1
נובמבר	448.4 *****	1,615.0 ****	2,063.4	662.3	62.4	436.2	748.6
דצמבר	408.6	1,627.7	2,036.3	665.3	66.9	471.7	742.3

* למעט אשראי לתושבי חוץ.

** בעיקר אשראי מתוך פיקדונות של קופות גמל ומוסדות כספיים.

*** בניכוי 31 מיליון ל"י שהופרשו לחובות מסופקים.

**** כולל הפרשי שערון בסך 20.7 מיליון ל"י.

***** כולל הפרשי שערון בסך 23.7 מיליון ל"י.

חלוקת תופסת האשראי לציבור באמצעות מערכת הבנקאות, 1963 עד 1967 *

(מיליוני ל"י)

1967	1966	1965	1964	1963	
147.2	122.2	**8.1	****30.5	12.3	נכיון משנה בבנק ישראל
					אשראי ממוסדות בנקאיים
41.7	34.6	37.3	32.9	8.5	במסגרת השחרורים מנזילות
325.7	143.2	51.1	36.4	95.9	אשראי אחר במטבע ישראלי
367.4	177.8	88.4	69.3	104.4	סך הכול
***3.1	-8.6	39.9	48.4	38.6	אשראי במטבע חוץ
370.5	169.2	128.3	117.7	143.0	סך כל האשראי ממוסדות בנקאיים
517.7	291.4	136.4	148.2	155.3	סך כל האשראי הבנקאי לציבור
76.6	44.5	35.8	22.2	16.4	אשראי מתוך פיקדונות הממשלה וכנגדם
103.1	111.9	105.3	72.3	37.2	אשראי מפיקדונות הציבור למתן הלוואות
697.4	447.8	277.5	242.7	208.9	סך כל האשראי

* בלוח זה נוכחה השפעת השטרות, שמכר בנק ישראל לבנקים בשנים 1963 עד 1965.

** בניכוי: 31 מיליון ל"י שהופרשו לחובות מסופקים. כולל הפרשי שערור בסך 23.7 מיליון ל"י.

*** כולל הפרשי שערור בסך 20.7 מיליון ל"י.

**** בשנים 1964 ו-1965 נוכחה השפעת השטרות שמכר בנק ישראל לבנקים.

מתכונת השינויים באשראי קצר המועד במשך השנה היתה: עלייה מהירה ברביע הראשון, ירידה בין אפריל לאוגוסט ושוב עלייה בין ספטמבר לדצמבר¹. העלייה באשראי ברביע הראשון של 1967 היתה תוצאה של הורדת שיעורי הנזילות הדרושים על פי הוראות בנק ישראל בסוף 1966. הירידה באשראי קצר המועד בין אפריל לאוגוסט, למרות הגידול העצום בנכסים הנזילים של הבנקים, משקפת בעיקר את הירידה בפעילות הכלכלית בתקופה זו, שבמרכזה עמדה מלחמת ששת הימים. ההתאוששות שהחלה מסתמנת במשק לקראת סוף השנה הביאה גם לגידול באשראי החל בחודש ספטמבר, שנתאפשר ע"י קיום עודפי נזילות רבים בבנקים, וזאת אף על פי שהם רכשו 100 מיליון ל"י איגרות מלווה ביטחון.

הגידול באשראי הבנקאי לציבור בסך 517.7 מיליון ל"י היה מורכב מעלייה של 325.7 מיליון ל"י באשראי הרגיל במטבע ישראלי, מגידול של 147.2 מיליון ל"י בניכיון משנה והלוואות מבנק ישראל ומעלייה של 41.7 מיליון ל"י באשראי המוכון במסגרת השחרורים מנזילות. האשראי במטבע חוץ לתושבים מקומיים ירד ב-17.6 מיליון ל"י; הגידול בסך 3.1 מיליון ל"י באשראי

¹ התפתחות האשראי מהמוסדות הבנקאיים התנהלה במתכונת דומה.

במטבע חוץ נובע מהפרשי שערך בסך 20.7 מיליון ל"י. הגידול הרב באשראי הרגיל במטבע ישראלי משקף בחלקו, כאמור, מעבר מאשראי בתיווך שטרות לאשראי בנקאי רגיל. העלייה בנכיון המשנה ובהלוואות מבנק ישראל קשורה במידה רבה במתן הלוואות למספר מוסדות בנקאיים שהסתבכו. הלוואות אלו אפשרו להם לכבד את התחייבויותיהם כלפי הלקוחות. כמו כן גדלו הקרנות למימון היצוא שבנק ישראל משתתף בהן. הגידול בנכיון המשנה ובהלוואות מבנק ישראל הינו לאחר ש-31 מיליון ל"י הופרשו לחובות מסופקים, בקשר להפסדים העשויים להיווצר בעת מימוש הביטחונות העומדים כנגד ההלוואות שניתנו לבנקים שהסתבכו.

הורמת הכספים הרבה מצד הממשלה ובנק ישראל והורדת שיעורי הנזילות בידי בנק ישראל בסוף 1966, הביאו לשיפור רב במצב הנזילות של המוסדות הבנקאיים ב-1967. הבנקים שעמדו, אולי בפעם הראשונה, בפני מצב של העדר לחצי ביקוש לאשראי החלו להעניק הלוואות גם למטרות צריכה מובהקות דבר שלא היה מקובל לפני כן. למרות זאת לא ניצלו הבנקים את מלוא יכולת הרחבת האשראי שבידם והדבר מצא את ביטויו, בגידול עודפי הנזילות במספר בנקים ובירידת הגירעון בנזילות בבנקים אחרים. כתוצאה מכך עמד ב-1967 שיעור הנזילות הממוצע על 45.0 אחוזים, לעומת 43.6 אחוזים ב-1966.

שוק התיווך בשטרות הצטמצם במידה רבה ב-1967, לאחר עלייה מהירה ורצופה בעסקות התיווך עד סוף 1966. יתרת התיווך פחתה במשך השנה ב-278.7 מיליון ל"י, ירידה בשיעור 27.3 אחוזים. הריבית בשוק התיווך ירדה בכ-3-4 אחוזים לערך. ההתפתחויות בשוק התיווך ב-1967 היו תוצאה, הן של גורמים שהביאו לירידה בביקוש לאשראי בכלל, והן של מספר גורמים נוספים שתרמו לצמצום שוק התיווך כמו: הורדת הנזילות על פיקדונות לזמן קצוב בספטמבר 1966, הסתבכות בנק י. ל. פויכטוונגר, והעלאת הניכוי במקור למס הכנסה על תיווך שטרות מ-25 ל-30 אחוזים, בפברואר 1967. הסתבכותו של בנק י. ל. פויכטוונגר שפכה אור על הסיכון שבעסקות תיווך ללא ערבות הבנק. כתוצאה, נרתעו משקיעים משוק התיווך וכספים רבים הועברו מעסקות תיווך לנכסים כספיים דומים אחרים, כמו: פיקדונות לזמן קצוב, תכניות חיסכון ואחרים. יתרת התיווך ללא ערבות ירדה מ-142.8 מיליון ל"י בסוף 1966 ועמדה על 17.8 מיליון ל"י בסוף 1967, כ-2 אחוזים בלבד מכלל התיווך.

2. ייצוד האשראי

התחלקות האשראי לפי ענפי הייעוד, כוללת גם את האשראי מתוך פיקדונות הציבור למתן הלוואות וגם את האשראי כנגד פיקדונות הממשלה, שבעיקרו הינו אשראי לחיביי מיסים. מאידך אין הנתונים כוללים את האשראי בתיווך שטרות ולכן יש לייחס להם משמעות מוגבלת. יש להדגיש זאת השנה במיוחד, על רקע הירידה הרבה שחלה בעסקות התיווך, שבחלקן הועברו למסגרת הבנקאית הרגילה של האשראי.

הנתונים מצביעים בעיקר על ירידה בחלקה של התעשייה ביתרת האשראי ועל עלייה במשקל האשראי לבנייה ולרשויות מקומיות במשך 1967. הירידה בחלקה של התעשייה קשור בירידה בתפוקה התעשייתית במחצית הראשונה של השנה, אך, עם זאת, גדל האשראי לתעשייה לפי הנתונים כאן ב-18 אחוזים, למרות אי הגידול בתפוקה התעשייתית. הגידול הרב באשראי לענף הבנייה קשור, כנראה, במעבר של מימון מתיווך שטרות לאשראי בנקאי רגיל.

הגידול הבולט באשראי לרשויות המקומיות בסך 116 מיליון ל"י, קשור בחלקו להעברה של חובות ישנים של רשויות מקומיות לגבייה באמצעות מספר מוסדות בנקאיים. כמו כן נתנו השנה הבנקים הגדולים — תוך תיאום עם משרד הפנים — אשראי רב לרשויות מקומיות שנתקשו לאזן את תקציביהן.

השינוי בהרכב האשראי לפי ענפים קשור כאמור גם לכך שעסקות תיווך שטרות רבות הועברו השנה למסגרת הבנקאית הרגילה של האשראי. אמנם אין בידינו נתונים על ההרכב הענפי

האשראי לציבור ממערכת הבנקאות לפי המקור וענף הייעוד, 31 בדצמבר 1967 *

ייעוד האשראי	בהכוונת בנק ישראל**	שלא בהכוונת בנק ישראל	סך הכול (1) + (2)	אשראי כנגד פיקדונות הממשלה	סך הכול (3) + (4)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	
(מיליוני ל"י)					
החקלאות	140.8	169.0	309.8	3.0	312.8
התעשייה	408.2	568.3	976.5	27.3	1,003.8
הבנייה	1.1	211.1	212.2	4.8	217.0
המסחר	21.5	156.3	177.8	6.4	184.2
השירותים הציבוריים	27.1	59.4	86.5	0.5	87.0
הרשויות המקומיות	0.6	291.7	292.3	1.9	294.2
מוסדות אשראי וכספים	3.2****	127.8	131.0	0.1	131.1
המוסדות הלאומיים	12.4	44.8	57.2	—	57.2
השירותים	25.3	146.8	172.1	12.8	184.9
אנשים פרטיים	0.2	210.0	210.2	7.9	218.1
שונות***	4.8	102.4	107.0	2.2	109.2
סך הכול	645.2	2,087.6	2,732.6	66.9	2,799.5
(באחוזים)					
החקלאות	21.8	8.1	11.3	4.5	11.2
התעשייה	63.3	27.2	35.7	40.8	35.9
הבנייה	0.2	10.1	7.8	7.2	7.7
המסחר	3.3	7.5	6.5	9.6	6.6
השירותים הציבוריים	4.2	2.8	3.2	0.7	3.1
הרשויות המקומיות	0.1	14.0	10.7	2.8	10.5
מוסדות אשראי וכספים	0.5	6.1	4.8	0.2	4.7
המוסדות הלאומיים	1.9	2.2	2.1	—	2.0
השירותים	3.9	7.0	6.3	19.1	6.6
אנשים פרטיים	0.0	10.1	7.7	11.8	7.8
שונות***	0.8	4.9	3.9	3.3	3.9
סך הכול	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

* לרבות אשראי מתוך פיקדונות הציבור למתן הלוואות שאינו ניתן להפרדה לפי ענפים.
 ** לרבות נכיון משנה בבנק ישראל ואשראי מוכון הניתן על ידי המוסדות הבנקאיים.
 *** לרבות אשראי לבעלי מלאכה.
 **** בניכוי הלוואות לבנקים מלבד בנק ישראל.

לוח ט"ו-13

האשראי הבנקאי לציבור לפי ענף הייעוד, 1964 עד 1967 *

1967	1966	1965	1964	(סוף התקופה)	ייעוד האשראי
(מיליוני ל"י)					
312.8	250.4	224.6	196.7		החקלאות
1,003.8	848.4	674.8	636.4		התעשייה
217.0	144.1	94.1	84.3		הבנייה
184.2	132.1	113.8	105.0		המסחר
87.0	64.4	47.7	35.6		השירותים הציבוריים
294.2	178.0	128.1	64.4		הרשויות המקומיות
131.1	90.6	79.5	45.8		מוסדות אשראי וכספים
57.2	34.8	31.9	33.6		המוסדות הלאומיים
184.9	148.6	118.8	83.4		השירותים
327.3	255.8	224.7	197.0		שונות **
2,799.5	2,147.2	1,738.0	1,482.2		סך הכול
(אחוזים)					
11.2	11.7	12.9	13.3		החקלאות
35.2	39.5	38.8	42.9		התעשייה
7.7	6.7	5.4	5.7		הבנייה
6.6	6.2	6.6	7.1		המסחר
3.1	3.0	2.7	2.4		השירותים הציבוריים
10.5	8.3	7.4	4.3		הרשויות המקומיות
4.7	4.2	4.6	3.1		מוסדות אשראי וכספים
2.0	1.6	1.8	2.3		המוסדות הלאומיים
6.6	6.9	6.8	5.6		השירותים
11.7	11.9	13.0	13.3		שונות **
100.0	100.0	100.0	100.0		סך הכול

* לרבות אשראי לחיובי מס, כנגד פיקדונות הממשלה, ואשראי מתוך פיקדונות הציבור למתן הלוואות.
** לרבות אשראי לפרטיים.

של העסקות שהועברו, אך חלוקת תיווך השטרות לפי ענפי הייעוד לחדש יוני 1967 מצביעה על כך שחלקה של התעשייה ביתרת התיווך היה גמור יחסית והגיע ל-27 אחוזים לעומת כ-38 אחוזים באשראי הבנקאי באותו מועד. מאידך הגיע חלקן של האשראי לבנייה בתיווך שטרות ל-24 אחוזים לעומת כ-8 אחוזים באשראי הבנקאי. במידה והרכב העסקות שהועברו מתיווך שטרות לאשראי בנקאי היה דומה לזה של יתרת התיווך, היה בכך להשפיע לירידת משקל התעשייה ולעליית משקל הבנייה בחלוקת האשראי הבנקאי לפי ענפי המשק.¹

¹ ביוני 1967 עמדה יתרת תיווך השטרות על כ-850 מיליון ל"י לעומת 2.536 מיליון ל"י באשראי הבנקאי.

5. נזילות המוסדות הבנקאיים

הנכסים הנזילים הרגילים שבידי המוסדות הבנקאיים גדלו במשך 1967 בכ-162 מיליון ל"י והגיעו ל-728.2 מיליון ל"י, לאחר שב-1966 חלה בהם ירידה. הפיקדונות החייבים בנזילות רגילה גדלו בכ-323 מיליון ל"י והגיעו ל-1,612 מיליון ל"י בסוף 1967.

התפתחויות אלו מצאו את ביטויין בעליית שיעורי הנזילות בפועל מ-43.9 אחוזים בסוף 1966 ל-45.2 אחוזים בסוף 1967.

ב-1967 לא חלו כל שינויים בשיעורי הנזילות הדרושים על פי הוראות בנק ישראל. כזכור, הורדו שיעורי הנזילות במחצית השנייה של 1966 בכ-6 אחוזים. הירידה בשיעורי הנזילות שנמשכה עד לסוף 1966 הביאה לירידה ניכרת בגירעון וליצירת עודפי רזרבות במספר מוסדות בנקאיים בסוף 1966.

עמדו אפוא לרשות הבנקים עודפי הרזרבות מסוף השנה הקודמת, להם נוספו במשך השנה עודפי רזרבות ניכרים כתוצאה מהעירוי החיצוני הרב (הגידול באשראי מבנק ישראל). המוסדות הבנקאיים ניצלו את עודפי הרזרבות להרחבת אשראי לציבור ולממשלה ולצמצום הגירעון. אך לא כל עודפי הנזילות נוצלו והדבר משתקף בעליית שיעורי הנזילות בפועל, הן במשך שנת 1967 והן בממוצע שנתי. כמו כן היה הגירעון הממוצע השנה נמוך לעומת השנה הקודמת (20 מיליון ל"י לעומת כ-34 מיליון ל"י), ואף העודפים בנכסים נזילים גדלו מממוצע של 16 מיליון ל"י ב-1966 לממוצע של כ-62 מיליון ל"י ב-1967. הסיבה העיקרית לכך היתה הירידה בביקוש לאשראי במשק, לאור רמת הפעילות הכלכלית הנמוכה. המוסדות הבנקאיים החלו השנה להציע אשראי גם למטרות צריכה, דבר שלא היה מקובל ביותר עד כה.

הגידול בנכסים הנזילים של המוסדות הבנקאיים בשנת 1967 היה תוצאה של מספר גורמים מקוונים. המקור העיקרי לגידול בנכסים הנזילים היה הרחבת האשראי מבנק ישראל לממשלה ולציבור. העלייה הרבה בנכסים במטבע חוץ אינה משתקפת כמעט בגידול הנכסים הנזילים מאחר ותקבולי מטבע החוץ הופקדו, כאמור, ברובם בבנק ישראל ולא הומרו לאמצעי תשלום, אלא החליפו את האשראי מבנק ישראל כמקור הרחבה. בין הגורמים שהשפיעו לצמצום הנכסים הנזילים יש למנות את הגידול הרב בפיקדונות במטבע חוץ של המוסדות הבנקאיים בבנק ישראל, בעיקר בחשבונות פו"ק ותמ"מ, ואת הגידול בסך 215 מיליון ל"י במוזמנים שבידי הציבור.

התפתחות השינויים בשיעורי הנזילות בפועל על פני השנה התנהלה במתכונת דומה לשנים קודמות. משיכת המוזמנים הרבה ברביע הראשון של השנה הביאה לירידת הנכסים הנזילים בעוד שהפיקדונות החייבים בנזילות אף גדלו. כתוצאה ירדו שיעורי הנזילות מ-43.9 אחוזים בסוף 1966 ל-37.7 אחוזים בסוף מארס 1967. הזרמת הכספים הרבה למשק בחודשים הבאים מצד הממשלה ובנק ישראל, הביאה לגידול רב בנכסים הנזילים. מאחר שהאשראי כמעט ולא גדל בתקופה זו, חלה עלייה רבה בשיעורי הנזילות בפועל, שהגיעו בחודש ספטמבר לשיא של 50.2 אחוזים לאחר מכן חלה ירידה בשיעורי הנזילות שעמדו בסוף השנה על 45.2 אחוזים. בממוצע שנתי היו שיעורי הנזילות ב-1967 45.0 אחוזים לעומת 43.6 אחוזים בממוצע ב-1966.

השינויים בגירעון האסור בנכסים נזילים התנהלו במקביל לשינויים בשיעורי הנזילות. ברביע הראשון של השנה גדל הגירעון מ-4.4 מיליון ל"י בסוף 1966 והגיע ל-50 מיליון ל"י בחודש מארס. לאחר מכן חלה ירידה ממושכת ובחודש ספטמבר הסתכם הגירעון בפחות מ-4 מיליון ל"י. בחודשים האחרונים של השנה שוב עלה הגירעון בנזילות ועמד על 29.4 מיליון ל"י בסוף השנה.

הנתונים על עודפים בנכסים נזילים (בבנקים שהיו להם עודפי נזילות), מצביעים אף הם על שיפור בנזילות ב-1967. ברביע הראשון ירדו העודפים מ-36 מיליון ל"י בסוף 1966 עד לכ-27 מיליון ל"י בסוף מארס. לאחר מכן חלה בהם עלייה מהירה ובאוגוסט הגיעו העודפים לשיא ועברו את 100 מיליון הל"י. לקראת סוף השנה ירדו העודפים עד ל-60 מיליון ל"י בסוף דצמבר.

לוח ט"ו-14

הנכסים הנזילים שבידי המוסדות הבנקאיים¹ לפי המקור, 1964 עד 1967
(מיליוני ל"י)

סוף התקופה	אשראי מבנק ישראל ²	מטבע חוץ נטו בבנק ישראל	יתרות עובר ושב נטו בין המוסדות הבנקאיים במטבע ישראלי	סך הכול (1) + (2) + (3)	מזומנים בידי הציבור ³	בניכוי		נכסים נזילים רגילים במטבע ישראלי (4)-(8)
						נכסים נזילים במטבע ישראלי כנגד פיקדונות החייבים בנזילות בשיעור 90,10 ו-100 אחוזים ⁴	סך כל הניכויים (5) + (6) + (7)	
(9)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1964	243.3	1,628.8	1.6	1,873.7	590.4	713.8	39.6	1,343.8
1965	271.0	1,910.3	-0.4	2,180.9	657.4	884.7	32.2	1,574.3
1966	547.7	1,848.7	5.9	2,402.3	751.2	1,047.2	38.0	1,836.4
1967	768.5	2,445.2	-5.5	3,208.2	966.2	1,470.3	43.5	2,480.0
ינואר	592.1	1,834.1	6.0	2,432.2	782.9	1,066.4	42.1	1,891.4
פברואר	657.7	1,817.4	4.9	2,480.0	814.2	1,078.9	39.0	1,932.1
מרס	629.1	1,843.6	1.4	2,474.1	834.2	1,093.4	38.2	1,965.8
אפריל	820.3	1,813.2	-0.1	2,633.4	855.0	1,116.4	45.2	2,016.6
אוגוסט ⁵	638.0	2,309.2	0.7	2,947.9	964.3	1,164.9	33.3	2,162.5
ספטמבר	724.2	2,278.5	-1.6	3,001.1	970.9	1,184.2	37.4	2,192.5
אוקטובר	724.5	2,226.7	0.8	2,952.0	977.7	1,212.1	39.4	2,229.2
נובמבר	671.1	2,485.5	0.5	3,157.1	969.6	1,439.2	43.1	2,451.9
דצמבר	768.5	2,445.2 ⁶	-5.5	3,208.2	966.2	1,470.3	43.5	2,480.0

- 1 הנכסים הנזילים הם, לאחר ניכוי הנכסים הנזילים המוחזקים כנגד פיקדונות החייבים בנזילות בשיעור 90 ו-100 אחוזים.
- 2 כולל אשראי לממשלה, אשראי לציבור (בניכוי פיקדונות המוסדות הכספיים ולרבות פיקדונות הבנקים להשקעות בבנק ישראל), ופעולות בנק ישראל בשוק הפתוח.
- 3 לרבות מזומנים בקופת בנק החקלאות לישראל.
- 4 למעט פיקדונות עובר ושב, המוחזקים עבור מוסדות בנקאיים, שגרשמו בערבם נטו בטור (3).
- 5 לחודשים מאי-יולי לא פורסמו נתונים בהתאם לתקנות שעת חרום (אי פרסום דו"חות מסויימים של בנק ישראל) תשכ"ז 1967 קובץ תקנות מס' 2048 מיום כ"א באייר תשכ"ז, 31 למאי 1967).
- 6 כולל 317.1 מיליון ל"י הפרשי שיערוך.

לוח ט"ו-15
 נזילות המוסדות הבנקאיים * במטבעי ישראל, 1964 עד 1967
 (מיליוני ל"י)

שערור הנזילות (6) × 100 (7)	פיקדונות החייבים בנזילות רגילה	סך כל הנכסים הנזילים הרגילים במטבעי ישראל (1) + (2) + (3) + (4) - (5)	בניכוי נכסים נזילים במטבעי ישראל המוחזקים כנגד פיקדונות החייבים בנזילות של 90-100 ו-10 אחוזים **	יתרות עובר ושב נטו במטבעי ישראל בין המוסדות הבנקאיים	מזומנים בקופות הבנקים	שטרי אוצר במוסדות בנקאיים	יתרות נזילות במטבעי ישראל בבנק ישראל	(סוף התקופה)
(8)	(7)	(6)	(5)	(4)	(3)	(2)	(1)	
45.4	1,167.0	529.9	39.6	1.6	26.3	—	541.6	1964
47.3	1,283.4	606.6	32.2	-0.4	29.1	—	610.1	1965
43.9	1,289.1	565.9	38.0	5.9	28.8	52.4	516.8	1966
45.2	1,612.0	728.2	43.5	-5.5	31.7	44.3	701.2	1967
41.5	1,302.7	540.8	42.1	6.0	37.9	53.2	485.8	1967 ינואר
41.2	1,331.0	547.9	39.0	4.9	37.2	54.2	490.6	פברואר
37.7	1,348.1	508.3	38.2	1.4	34.5	52.0	458.6	מארס
43.6	1,413.5	616.8	45.2	-0.1	38.4	49.8	573.9	אפריל
45.4	1,394.7	633.8	25.4	-1.1	43.7	32.7	583.9	מאי
48.2	1,489.8	718.3	29.2	-1.0	37.8	51.7	659.0	יוני
49.1	1,554.4	762.6	27.3	-1.0	38.8	58.4	693.7	יולי
49.9	1,573.4	785.4	33.3	0.7	39.1	62.6	716.3	אוגוסט
50.2	1,609.5	808.6	37.4	-1.6	34.3	57.5	755.8	ספטמבר
45.8	1,576.6	722.8	39.4	0.8	39.3	45.0	677.1	אוקטובר
45.2	1,558.5	705.2	43.1	0.5	37.0	44.3	666.5	נובמבר
45.2	1,612.0	728.2	43.5	-5.5	31.7	44.3	701.2	דצמבר

* המספרים בלוח זה שונים, במידת מה, מאלה המתפרסמים מסעם המפקח על הבנקים, משתי סיבות: הנתונים כאן אינם כוללים את בנק החקלאות ויתרות הנזילות הן לפי מאזן בנק ישראל, ואילו נתוני המפקח מבוססים על מאזני המוסדות הבנקאיים. הנתונים על הנכסים הנזילים הרגילים, על הפיקדונות החייבים בנזילות רגילה ועל שיעור הנזילות בפועל הם לאחר ניכוי הפיקדונות, החייבים בנזילות בשיעור 10, 90 ו-100 אחוזים, והנכסים הנזילים המוחזקים כנגד פיקדונות אלה.

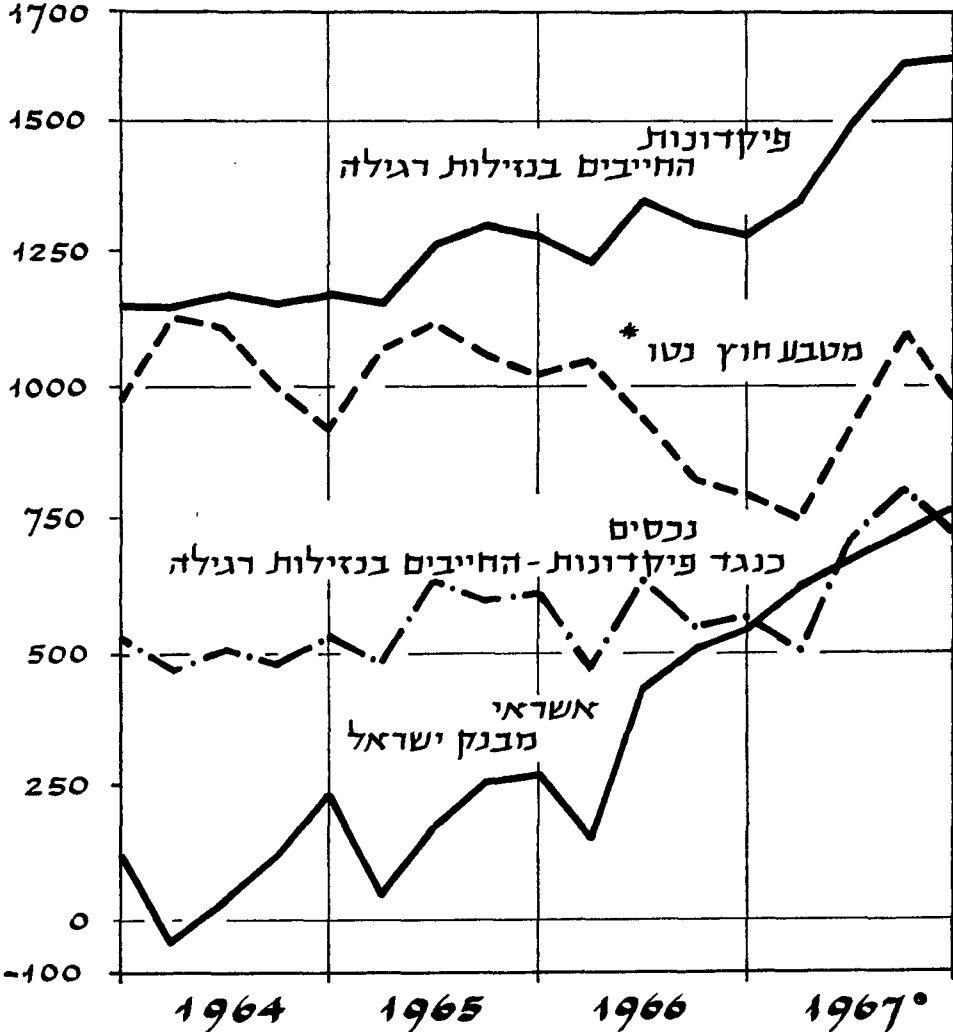
** למעט פיקדונות עובר ושב, המוחזקים בשביל המוסדות הבנקאיים: פיקדונות אלה רשומים בערכם נטו כטור (4).

נזילות המוסדות הבנקאיים והגורמים המשפיעים עליה, עד 1964 עד 1967

(אחוזים)

(מיליוני ל"ש)

* הנכסים במטבע חוץ בבנק ישראל בניכוי פיקדונות במטבע חוץ של מוסדות בנקאיים בבנק ישראל.

6. התפתחות המוסדות הבנקאיים

המאזן המאוחד של המוסדות הבנקאיים גדל במשך 1967 ב-24.6 אחוזים, לעומת גידול בשיעור 15.6 אחוזים בשנת 1966. סעיפי המאזן שאינם כוללים את החשבונות המקבילים, גדלו בשיעור מהיר ביותר – 37.2 אחוזים לעומת 14.4 אחוזים ב-1966.¹ בחשבונות המקבילים חלה השנה ירידה של 12.9 אחוזים לעומת עלייה בשיעור 19.3 אחוזים ב-1966.

בצד הנכסים בולט הגידול המהיר בסעיף "מזומנים, יתרות בבנק ישראל ושטרי אוצר". סעיף זה גדל השנה ב-651.6 מיליון ל"י לעומת גידול בסך 117.4 מיליון ל"י ב-1966. עלייה ניכרת זו מבטאת את הגידול בנכסים הנזילים של המוסדות הבנקאיים, את הגידול בחשבונות פו"ק ותמ"מ, המוחזקים במלואם, לפי ההוראות, בבנק ישראל ואת הפרשי השערך עליהם. האשראי לציבור גדל השנה אף הוא במהירות רבה 40.4 אחוזים לעומת 18 אחוזים אשתקד.² הגידול המהיר באשראי מהמוסדות הבנקאיים קשור במידה רבה לירידה בחשבונות המקבילים בתיווך בשטרות שכן עסקות תיווך רבות הועברו השנה למסגרת הבנקאית הרגילה של פתיחת פיקדונות ומתן אשראי.

הגידול בנכסים במטבע חוץ קשור במידה רבה לשינוי בשער החליפין. העלייה בסעיף ניירות ערך משקפת את רכישת מילווה הביטחון בסך 100 מיליון ל"י ואת הגידול בניירות ערך במסגרת תכניות החיסכון שגדלו השנה במהירות רבה. הירידה ביתרות נטו במוסדות הבנקאיים קשורה לשינוי שחל בהוראות הנזילות לפיו שוב אין פיקדונות בבנקים אחרים מהווים נכס נזיל.³

בצד ההתחייבויות בולט הגידול הרב בפיקדונות פחות נזילים: גידול ב-1,097.8 מיליון ל"י לעומת 321.5 מיליון ל"י ב-1966. גידול זה קשור לגידול שחל בפיקדונות לזמן קצוב, בפיקדונות בתכניות החיסכון וכן לעלייה בחשבונות פו"ק ותמ"מ ובהפרשי השיעור עליהם. פיקדונות עובר ושב גדלו אף הם השנה בקצב מהיר – 24.8 אחוזים, לעומת גידול של 1.3 אחוזים בלבד במשך 1966.

גם השנה נמשכה ההאטה בגידול ההון העצמי. 19.5 מיליון ל"י לעומת 21 מיליון ל"י ב-1966. חלקו של ההון העצמי בסך המאזן, לרבות חשבונות מקבילים, ירד השנה במידה ניכרת והגיע ל-3.6 אחוזים בסוף 1967, לעומת 4.3 אחוזים בסוף 1966.⁴

הגידול בסעיף איגרות חוב משקף הנפקת איגרות חוב של אחד המוסדות הבנקאיים. התקבולים מהנפקה זו הופקדו באוצר. כמו כן הנפיק השנה מוסד בנקאי שטרי חוב הוניים בחוץ לארץ. הירידה ב"סעיפים מקבילים" קשורה בירידה הרבה ביתרת התיווך בשטרות. הירידה בחשבונות המקבילים הינה בהיקף רב יותר מאשר הירידה בתיווך בערבות הבנקים, דבר זה קשור לכך שחלק מעסקות התיווך נעשו בערבות שני מוסדות בנקאיים בגלל הגבלת היקף הערבויות הכספיות ע"י בנק ישראל. ירידה בעסקות התיווך מביאה לכן לירידה גדולה יותר בהיקף הערבויות של כלל המוסדות הבנקאיים. כמו כן חלה השנה ירידה בקיבולים, הקשורה כנראה לירידה ביבוא. מספר הבנקים המסחריים שפעלו במשך 1967 לא נשתנה, בעוד שמספר האגודות השיתופיות פחת באחת.⁵ אגודה זו התמזגה עם אגודה אחרת ומשרדה הראשי הפך להיות סניף.

השנה נוספו לכל המוסדות הבנקאיים 14 סניפים בלבד, לעומת 22 סניפים אשתקד, נפתחו 17 סניפים חדשים, נסגרו 4 סניפים ומשרדה הראשי של האגודה שהתמזגה הפך כאמור, להיות סניף.

¹ גידול מהיר זה גובע בחלקו מהפרשי הפיחות שהגיעו לכ-340 מיליון ל"י.

² ראה הערת שוליים בלוח ט"ו-16 בסעיף זה.

³ ראה בנק ישראל, סקר בנק ישראל מס' 28, עמוד 72.

⁴ משקל ההון העצמי במאזן, להוציא את החשבונות המקבילים, ירד מ-5.7 אחוזים בסוף 1966 ל-4.4 אחוזים בסוף 1967.

⁵ הבנקים י. ל. פויכטוונגר, אלרדן וקרדיט, המשיכו לפעול מבחינה פורמלית, למרות שרוב סניפיהם נמכרו או נסגרו.

הנכסים וההתחייבויות של המוסדות הבנקאיים, 1966 ו-1967

העלייה או הירידה (-) מ* 1966 ל-1967	1967	1966	1967	1966	
(מיליוני ל"י) (אחוזים)	(מיליוני ל"י) (אחוזים)	(מיליוני ל"י) (אחוזים)	(מיליוני ל"י) (אחוזים)	(מיליוני ל"י) (אחוזים)	
נכסים					
					מזומנים, יתרות
37.8	651.6	32.8	32.7	2,377.1	1,725.5
40.4	523.9	25.1	24.5	1,819.9	1,296.0
69.3	53.9	1.8	1.5	131.7	77.8
					בבנק ישראל ושטרי אוצר
					הלוואות לציבור *
					הלוואות לממשלה
					הלוואות לציבור מתוך :
16.6	76.8	7.4	8.8	538.8	462.0
23.2	138.6	10.2	11.3	736.8	598.2
40.4	189.8	9.1	8.9	659.7	469.9
85.4	272.1	8.2	6.0	590.8	318.7
6.2	5.2	1.2	1.6	89.7	84.5
-209.3	-20.3	-0.4	-0.2	-30.0	-9.7
28.7	74.7	4.6	4.9	335.4	260.7
					פיקדונות הממשלה
					פיקדונות למתן הלוואות
					נכסים במטבע חוץ
					ניירות ערך
					נכסי דלא ניידי
					יתרות נטו במוסדות בנקאיים
					חשבונות אחרים
37.2	1,966.3	100.0	100.0	7,249.9	5,283.6
					סך הכול
התחייבויות					
					פיקדונות עובר ושב
24.8	311.2	21.6	23.8	1,567.0	1,255.8
72.1	1,097.8	36.1	28.8	2,620.3	1,522.5
22.4	159.9	12.1	13.5	875.1	715.2
15.8	74.7	7.6	9.0	548.1	473.4
23.9	145.1	10.4	11.5	751.5	606.4
6.4	19.5	4.4	5.7	323.1	303.6
149.8	70.1	1.6	0.9	116.9	46.8
24.5	88.0	6.2	6.8	447.9	359.9
					במטבע ישראלי
					פיקדונות פחות נזילים *
					התחייבויות לחוץ לארץ **
					פיקדונות הממשלה
					פיקדונות למתן הלוואות
					הון עצמי
					איגרות חוב
					חשבונות אחרים
37.2	1,966.3	100.0	100.0	7,249.9	5,283.6
					סך הכול
סעיפים מקבילים					
-14.4	-14.3			85.0	99.3
					יתרות של בנקים ועבור בנקים
					התחייבויות של לקוחות
-12.8	-214.5			1,457.2	1,671.7
					וערבויות לחשבון לקוחות
-12.9	-228.8			1,542.2	1,771.0
					סך הכול
24.6	1,737.5			8,792.1	7,054.6
					סך הכול כללי

* הסכום לשנת 1966 גדול ב-38.8 מיליון ל"י והסכום לשנת 1967 גדול ב-182.8 מהסכומים המתאימים, המופיעים בלוחות ט"ו-6 וט"ו-9, כיוון שהנתונים בלוח זה כוללים הלוואות מבנק ישראל לבנקים בסכומים האלה.
** לרבות פיקדונות חושבי חוץ.

המוסדות הבנקאיים וסניפיהם, 1964 עד 1967

1967	1966	1965	1964	(סוף התקופה)
3 הבנקים הגדולים				
3	3	3	3	משרדים ראשיים
412	397	380	372	סניפים
415	400	383	375	סך הכול
בנקים אחרים				
24	24	24	23	משרדים ראשיים
209	211	204	195	סניפים
233	235	228	218	סך הכול
אגודות שיתופיות				
17	18	20	23	משרדים ראשיים
83	82	84	79	סניפים
100	100	104	102	סך הכול
כל המוסדות הבנקאיים				
44	45	47	49	משרדים ראשיים
704	690	668	646	סניפים
748	735	715	695	סך הכול

מתוך 32 סניפים שהיו לבנקים י. ל. פויכטוונגר, אלרן וקרדיט, נרכשו במשך 1967 22 ע"י בנקים אחרים ו-3 נסגרו.

מבין 17 הסניפים החדשים שנפתחו השנה, נוספו 11 סניפים לשלושת הבנקים הגדולים ו-6 ליתר הבנקים. הסניפים החדשים כוללים 6 סניפים שנפתחו במזרח ירושלים. יתר הסניפים החדשים נפתחו בערים שונות.

כן נפתחו השנה 11 סניפים חדשים בשטחים החדשים. 8 מהם ביהודה ובשומרון ו-3 ברצועת עזה וסיני. סניפים אלו אינם כלולים במצבת הסניפים של המוסדות הבנקאיים, בלוח ט"ו-17.

משקל שלושת הבנקים הגדולים בפעילות הבנקאית, עלה השנה במהירות רבה. העלייה המהירה ביותר חלה בפיקדונות אחרים מ-76.1 אחוזים ל-86.9 אחוזים, ובתיווך שטרות מ-49.7 אחוזים ל-56 אחוזים. בסעיפי המזומנים ופיקדונות עובר ושב היתה העלייה איטית יותר, אך עדיין מהירה כשלעצמה. הסעיף היחיד בו ירד משקלם של שלושת הבנקים הגדולים היה "הלוואות לציבור" מ-68.9 אחוזים ל-65.0 אחוזים.

עליית משקלם של שלושת הבנקים הגדולים היתה בעיקר על חשבון הבנקים האחרים שכן משקל האגודות השיתופיות לאשראי בפעילות הבנקאית אף עלה ברוב הסעיפים.

שינויים אלו במבנה מערכת הבנקאות יש להבין על רקע המשבר שחל בתחילת השנה בבנקים י. ל. פויכטוונגר, אלון וקרדיט, שכתוצאה ממנו נמשכו כספים רבים מבנקים אלו — ובמידה מסוימת גם מאחרים — והועברו לבנקים אחרים ובמיוחד לשלושת הבנקים הגדולים.

את הירידה במשקל שלושת הבנקים הגדולים בהלוואות לציבור, יש, כנראה, להסביר בכך שבנקים אלו נזהרו השנה יותר במתן אשראי לציבור והעדיפו להשקיע את עודפי הרזרבות שנוצרו אצלם בהלוואות לממשלה ובבנק ישראל. כמו כן תרמה לירידה זו העברת אשראי מתיווך לאשראי בנקאי, בהיקף רב יחסית בבנקים האחרים.

לוח ט"ו-18

האשראי והפיקדונות של המוסדות הבנקאיים לסוגיהם, המזומנים והיתרות שלהם בבנק ישראל ויתרות השטרות בתיווך, 1964 עד 1967

(אחוזים)

סך הכול	האגודות לאשראי השיתופיות	הבנקים האחרים	3 הבנקים הגדולים	(סוף התקופה)
מזומנים ויתרות בבנק ישראל				
100.0	6.1	27.1	66.8	1964
100.0	5.9	26.3	67.8	1965
100.0	2.4	27.2	70.4	1966
100.0	3.2	21.5	75.3	1967
הלוואות לציבור מהמוסדות הבנקאיים *				
100.0	6.1	26.2	67.7	1964
100.0	5.3	26.8	67.9	1965
100.0	3.8	27.3	68.9	1966
100.0	5.3	29.7	65.0	1967
פיקדונות עובר ושב במטבע ישראלי				
100.0	9.6	25.9	64.5	1964
100.0	9.6	26.1	64.3	1965
100.0	9.3	24.7	66.0	1966
100.0	8.4	21.5	70.1	1967
פיקדונות אחרים **				
100.0	4.2	19.5	76.3	1964
100.0	3.7	20.8	75.5	1965
100.0	2.1	21.8	76.1	1966
100.0	2.8	10.3	86.9	1967
שטרות בתיווך				
100.0	11.1	45.9	43.0	1964
100.0	12.2	42.3	45.5	1965
100.0	10.8	39.5	49.7	1966
100.0	11.9	32.1	56.0	1967

* לרבות אשראי לתושבי חוץ.

** לרבות פיקדונות של תושבי חוץ (פת"ח).

7. ההכנסות וההוצאות של המוסדות הבנקאיים

בשנת 1967 חל שיפור ברווחיות המוסדות הבנקאיים תוך עליית הרווחים התפעוליים ורווחי ההון גטו, כאחד.

הנתונים המובאים בלוח ט"ו-19 כוללים גם את ההכנסות וההוצאות של הבנקים: אלרן, י. ל. פויכטוונגר וקרדיט. בנקים אלו נמצאו בשנת 1967 בתהליך של חיסול לאחר שבתחילת השנה התפרסמה פרשת הסתבכותם וכתוצאה הצטמצמו באופן ניכר עסקיהם ורוב סניפיהם נמכרו

לוח ט"ו-19

ההכנסות וההוצאות של המוסדות הבנקאיים, 1966 ו-1967

הגידול						
מ־1966 ל־1967	מ־1965 ל־1966	1967	1966	1967	1966	
(אחוזים)		(אחוזים)		(מיליוני ל"י)		הכנסות תפעוליות
24.0	24.7	45.9	42.6	242.4	195.5	(1) ריבית על הלוואות
-3.9	29.3	22.0	26.3	116.1	120.8	(2) עמלות משירותים בנקאיים
						(3) ריבית מפיקדונות בבנק ישראל
12.6	30.8	21.4	21.8	112.8	100.2	ובבנקים
32.7	16.8	10.7	9.3	56.4	42.5	(4) הכנסות אחרות *
15.0	26.4	100.0	100.0	527.7	459.0	סך כל ההכנסות התפעוליות
						הוצאות תפעוליות
2.1	19.0	32.1	35.5	156.9	153.6	(1) שכר ותשלומים נלווים
30.3	37.7	53.7	46.4	261.9	201.0	(2) ריבית על פיקדונות **
-11.4	46.7	14.2	18.1	69.3	78.2	(3) הוצאות אחרות ***
12.8	31.8	100.0	100.0	488.1	432.8	סך כל ההוצאות התפעוליות
51.1	-24.7	84.1	101.9	39.6	26.2	רווח תפעולי
—	-106.3	15.9	-1.9	7.5	-0.5	רווח הון גטו
83.3	-39.8	100.0	100.0	47.1	25.7	סך כל הרווחים
1967	1966	1965	1964	1963	1962	
7.5	5.7	9.6	9.2	11.8	8.2	אחוז הרווח התפעולי
9.2	8.6	13.3	13.0	21.3	20.7	מההכנסות התפעוליות
11.1	8.5	16.2	19.7	32.4	29.8	אחוז הרווח התפעולי
						מההון העצמי ***
						אחוז סך כל הרווחים
						מההון העצמי

* לרבות ההכנסות מניירות ערך (להוציא רווחי הון), עסקי מטבע חוץ, נאמנות וביטוח.
 ** לרבות ריבית ועמלות על הלוואות שנתקבלו, נכיון משנה וכן קנסות על גירעונות גזילות.
 *** לרבות הוצאות מינהליות, פחת, תרומות וחובות רעים.
 **** החישוב אינו אמור לגבי בנקים שמרכזיהם בחוץ לארץ ואין להם הון עצמי מקומי.

לבנקים אחרים. כאשר מנכים את הסכומים המתייחסים לבנקים אלו, מתקבל כי מצב הרווחיות הכולל של כל הבנקים האחרים השתפר בשנת 1967 במידה רבה יותר.

שיעור הגידול של ההכנסות וההוצאות התפעוליות הואט השנה במידה רבה לעומת השנה הקודמת, שהיתה שנה של גידול בולט במיוחד, אולם קצב גידול ההכנסות התפעוליות היה גבוה מזה של ההוצאות התפעוליות וכתוצאה מכך עלו השנה הרווחים התפעוליים בכ-51 אחוזים, לעומת ירידה בשיעור של כ-25 אחוזים ב-1966.

רווחי ההון נטו של המוסדות הבנקאיים גדלו אף הם השנה, לאחר מספר שנים של ירידה ברווחי ההון נטו, והסתכמו ב-7.5 מיליון ל"י לעומת הפסדי הון בהיקף של מחצית המיליון ל"י ב-1966.

סך כל הרווחים של המוסדות הבנקאיים הסתכם השנה בכ-47 מיליון ל"י לעומת 25.7 מיליון ל"י ב-1966, גידול של 83.3 אחוזים.

ההאטה בגידול ההכנסות התפעוליות השנה קשורה בעיקר לירידה בהכנסות מעמלות על שירותים בנקאיים. דבר זה נובע מהירידה המהירה שחלה השנה ביתרת תיווך שטרות ואשר כתוצאה היתה היתרה הממוצעת של תיווך שטרות ב-1967 נמוכה מזו שב-1966. כפי שכבר נאמר התבטא חלק מהירידה בתיווך שטרות בהעברה למסגרת הרגילה של האשראי הבנקאי ובכך יש להסביר חלק מהגידול בהכנסות מריבית על הלוואות. הריבית על פיקדונות בבנק ישראל ובבנקים עלתה אף היא בקצב נמוך בהשוואה לשנה קודמת. דבר זה משקף כנראה את הירידה בפיקדונות בבנקים אחרים, לאחר שלפי הוראות בנק ישראל חדלו פיקדונות אלו להיות נכס נזיל. מאידך חל גידול מהיר בהכנסות האחרות. עלייה זו נובעת בעיקר מגידול בהכנסות מריבית על ניירות ערך ממשלתיים ואחרים לאור הגידול הרב בתיק ההשקעות של הבנקים במסגרת תוכניות החיסכון והרכישה של 100 מיליון ל"י מילווה ביטחון.

ההוצאות התפעוליות גדלו השנה ב-12.8 אחוזים, לעומת גידול של 31.8 אחוזים ב-1966. האטה ניכרת זו קשורה בעיקר לגידול האיטי בהוצאה על שכר ותשלומים גילויים ולירידה בסעיף הוצאות אחרות.

ההוצאות לשכר ותשלומים גילויים גדלו השנה ב-2.1 אחוזים בלבד, לעומת גידול של 19 אחוזים ב-1966. זהו שיעור הגידול הנמוך ביותר שחל בסעיף זה בשנים האחרונות. מספר העובדים במוסדות הבנקאיים ירד בשנת 1967 ב-290 עובד והשכר לעובד עלה השנה ב-4.3 אחוזים. הירידה הרבה במספר העובדים במוסדות הבנקאיים קשורה בעיקר לצמצום העסקים ולסגירת סניפים בשלושת הבנקים שהסתכנו.

הירידה בסעיף הוצאות אחרות משקפת את ההפסדים שנגרמו אשתקד למספר בנקים ושהביאו לעלייה רבה בחובות הרעים ובהפרשות לחובות רעים ב-1966.

הרווחיות התפעולית של המוסדות הבנקאיים השתפרה ב-1967. הרווח התפעולי לפני ניכוי מס הכנסה הגיע השנה ל-7.5 אחוזים מההכנסה התפעולית לעומת 5.7 אחוזים ב-1966. הרווח התפעולי ביחס להון העצמי הממוצע הגיע ל-9.2 אחוזים לעומת 8.6 אחוזים.

הרווחיות הכוללת של המוסדות הבנקאיים, הנמדדת ביחס בין סך כל הרווחים (לרבות רווחי הון) לפני ניכוי מס הכנסה, לבין ההון העצמי הממוצע, עלתה השנה אף יותר והגיעה ל-11.1 אחוזים לעומת 8.5 אחוזים אשתקד. כאשר נחשב את הרווחיות הכוללת של המוסדות הבנקאיים ללא שלושת הבנקים הנ"ל נקבל עלייה מ-13.4 אחוזים ב-1966 ל-17.3 אחוזים ב-1967.